

INDEX

III

ARTEAZ - De Arte

29. Harri-aroko artea	127
30. Herri artea	130
31. Erdi-aroko artea	134
32. Pizkunde garaia	140
33. Euskal pinturaren eskola	144
34. Gaurko eskultura	149
35. Juan de Ayala, Pizkundearen sorreran	152
36. Joanes Antxieta azpeitiarra	154
37. Franzisko Mendietakoa, pintore bizkaitarra	158
38. Zumaiako Etxabe zaharra	161
39. Arteta-ren plastika aburuak	164
40. Juan Etxebarria, bere ehungarren urteburuan	168
41. Julian Tellaetxearen itsas gogoia	172
42. Oteitza gure artean	175
43. E. Txillida	178
44. N. Basterretxea	180
45. J.L. Zumeta	183
46. Leizko erromanikoaz	185
47. Euskal Herriko artisten eragina	189
48. Angiozarko San Migel. (Pizkunde garaiko Arte Angiozarren)	193
49. Gipuzkoako arte balioak nora ezean	196
50. "50 Años de Pintura Vasca" (1885-1935)	199
51. Egungo artisten agiria	201

III ARTEAZ De Arte

HARRI-AROKO ARTEA

Gure lurraldeetan, gizonaren arrastoa, behe Harri-arotik dator; baina artetzat har genezakean lanik, tresneriatik aparte, ez da aurkitzen Harri-aroarean erdi-aldera arte. 1970ean Axlor-en (Dima, Bizkaia) Barandiaranek bilatu zuen harrizko irudia dugu zaharrena. Mustier-aldikoa (Musturiense), 40.000. urtetik gora izango ditu. *Homo primigenius*-en gandik orain arte ezagutzen dugun agiri bakarra.

Goien Harri-aroko kultura, 40.000 urtez lehenagotik 8.000 arte-raino, *Cro-Magnon* izeneko gizakien garaia, askoz ere hedatuagoa aurkitzen dugu, materialez ugariagoa, aberatsagoa eta honegatik dugu ezagunagoa. Garai honen barruan badira *Auriñak-aldia*, *Solutre-aldia*, *Madalen-aldia* eta *Azilaldia* deitzen direnak, oso aberatsak artearen aldetik, eta arkeologoak Franko-Kantabriako kulturatzat aipatzen dutena. Gizonaren arterik zaharrena noski. Jakina, Harri-aro erdiaren azkenaldetik hasita geroruntz.

Artearen ugaritasunez Madalen-aldiak du garrantzirik gehien, batez ere hormetako pinturegatik: Etxeberri, Sasixiloaga, Isturitz, Altzerri, Ekain, Goikolaua, Santimamiñe eta Venta de Laperra dira Euskal Herrian. Baina kultura honek gaurko Euskal Herriarenak baiño muga zabalagoak ditu. Frantziako Dordoina, Ariege eta Lot erresumetatik Espainiako Kantabrietik zehar Galiziara arte, ehun haitzulotik gora dira kultura honen aztarnak aurkitu direnak. Harrizko tresna edo lanabesak, hezur grabaduak eta abar, teknika berdinean landuak daude, mutur batetik besteraino. Baina hormetako pinturak haitzulo gutti batzutan bakarrik daude. Agerian dago giro berdinean heldutako kultura dela. Bai tresnetan eta bai irudiak egiteko moldeetan, era berdinak somatzen dira.

Orduko gizonak beren garaiko abereak dibujatzen zituzten, hormetan, harrietan, hezurretan. Inoiz eskulturak ere bai, hezurrekin edo buztinez, eta Isturitz-en hezurrezko txilibitu bat ere bai.

Hormak, inoiz, dibujuak egiteko, era egokian hautatzen zituzten, berezko formak aukeratuaz, Ekain-go bisontak egiterakoan bezala; edo aurrez egoki eratuaz, Altzerri-ko irudietan azaltzen denez; inoiz lerroak harriz irekiaz, Isturitz-eko orkatza egin da dagoen bezala; urrengo, irudiaren barru eta kanpokaldeak zulaturik, lerroa kanporuntz utziaz, Altzerri-ko elur-oreina bere lepoan axeria duela agertzen den bezala; baina, gehienetan, ahalden hormarik berdinen bilatuaz, beste gabe pintatzen zuten.

Esan dugunez, pintatzeko eran ere bada kultura mugatu baten agiria. Molde berdinak jarraitzen dira, hasi Dordoina eta Ariege-tik Galizia alderaino, behinik-pehin. Gaiak berdinak izatetik aparte,

Santimamiñeko irudiak.

dibujatzeko estilua ere bai. Zeren, bazuten estilu berezi bat, irudiak expresioz indartzeko parte batzuk handitu eta beste batzuk txikitu edo mehetuaz; tarte bat zuri utzirik prespektibak zaintzean, atzerago dauden zangoetan garbi azaltzen den bezala, pinturaren argizko alternantziak gordeaz.

Honez gainera, oraindik haruntzago joan gindezke. Errepikatze ordenamendu bat ere nabari da; horma luzeetako frisoak dibujuz hornitzea, hutsuneen betegarri irudiak formaz aldatzean, eta abar. Hutsune betetze hauek ere, batzutan familia bateko abere taldeez. Honela dira Altamira-ko (Santander) bisontak, Ekain-go (Gipuzkoa) zaldiak, eta batez ere Lascaux-ko (Dordoina) oreinak igerian, Rouffignac-eko (Les Eyzies) mamutak, eta Teyjat-en (Dordoina) bilatu zen hezur batean dagoen elur-orein taldean batez ere.

Harpeak etxe zituzten gizon ihizari haiek elkarren arteko har-eman estuak zituzten, agertzen dugun Franko-Kantrabriako lurretan.

Estilu gordetze hau, ez da bakarrik Madalen-aldikoa; Aurinak-aldian ere nabari da, garai honetan egiten ziren hezurrezko eskulturetan ikusten denez. Alde batetik makila burutzat jo diren irudietan, eta

bestetik emakumezko irudietan. Emakumezkoak, Harri-aroko *venus*-ak deitzera etorri dira. Gainera, irudien estilizatzetik sinbolu abstrakto bat biurtzen dira: Brassempouy (Landes), Lespugue (Garona goian), Laussel eta Siereuil (Dordoina) ditugu adigarririk berezianak. Baina hauen kideak ere badira, Willendorf (Austria) eta Savignano (Italia).

Glaziarren ondotik ezagutzen da arte estiluen aldatetarako grina, sinbolu hutsen abstrakzioetara joaz, Azilaldira arte. Mas D'Azil-go eskola horrela bait da. Gure eskualde honetan, Ermitia, Azpitarte, Urtiaga, Lumentxa, Atxeta..., harpeetako hezurretan bilatu dira honen aztarnak.

Hauek ditugu giza-gogoaren lehen kezken agerpenak.

Se resaltan las particularidades que distinguen al arte rupestre de la cultura Franco-cántabra del Paleolítico, cuya extensión abarca desde las regiones de Dordoña, Ariège y Lot en Francia, hasta Galicia a través de todo el litoral cantábrico.

La afinidad en el instrumental lítico y óceo, corresponden igualmente en la estilística de los dibujos, que se distingue de sobremanera en las pinturas parietales. Los motivos, el aprovechamiento y la preparación de las paredes, técnicas de ejecución, estilización de las figuras, composición de frisos, imágenes repetitivas, alternancia de luces en las perspectivas, etc., siguen normas idénticas a lo largo de la geografía en que se localizan, y en cuyo centro radica el país vasco.

La primera muestra, en lo que toca a nuestro país, se remonta al período Musturiense, de finales del Paleolítico medio, con la figura grabada en piedra que se halló en Axlor (Vizcaya). En el Paleolítico superior se conocen abundantes muestras, dentro y fuera del país. Sobre todo en el período Magdaleniense.

De más de un centenar de cuevas con hallazgos, sólo en unas pocas se han localizado pinturas parietales. Y es precisamente en éstas donde mejor se muestra la aludida unidad de estilo que describimos, y que su más alto realismo han alcanzado en las cuevas de Altamira y Lascaux, en lo que hasta hoy se ha descubierto.

El proceso evolutivo que se observa, sigue de igual manera hacia la abstracción para culminar en la etapa final del Aziliense.

En el país, Etxeberry, Sasixiloa, Isturitz, Altxerri, Ekain, Goikolaua, Santimamiñe, Venta de Laperra, etc., guardan el testimonio de estas reliquias que son la primera manifestación artística del ser humano. O,

mejor dicho, muestras de las primeras inquietudes espirituales del hombre.

1972-XI-20.

HERRI ARTEA

Herri artea geroago eta beherago doa, artesanian gutxituaz doan ezkerero.

Baina, lan honetan, plastikaren aldetik begiraturik adierazi nahi dugu, herri artearen beste sail batzuk utzirik. Hau da, literatura, musika, dantza, kirolak eta gainerako jokoak aparte utzirik. Pintura, eskultura edo hauen inguruko apaingarriak haintzat harturik.

Herri arte hau garai guzietako arte estiloetatik zerbait hartuaz heldu zaigu. Zerbait hartuaz, baina bere oinharrizko forma bereziak galtzeke. Garai bakoitzeko estilotik jaso ere, herri arteak dituen sigulu berezien jatorriasunari eutsiaz. Gurasoengandik semeetara, belaunik-belaun heziaz etorri zaigu.

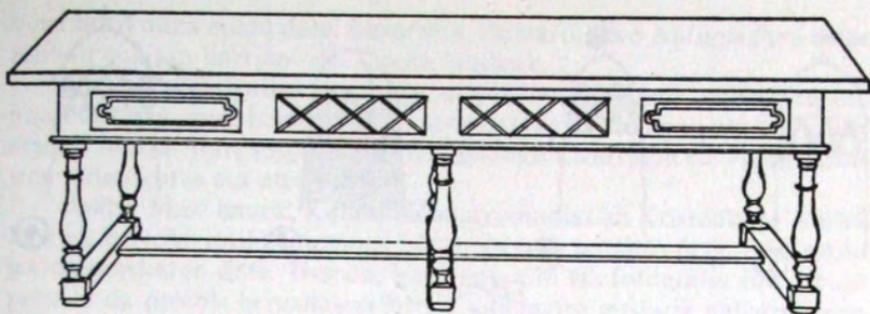
Badira herri artean Harri-aroko Madalen eta Azilalditik ezagutzen diren apaingarriak, Isturitz, Bolinkoba, Urtiaga... harpeetakoak, makiletan, goru-ardatzetan eta uztarrietan batez ere; epaiki-hortzen erako kakuak, landare eta gainerako lerroak.

Harriaro-berritik, Neolitos garaitik, zenbait apaingarrizko lerro ere bai, giza eta abere irudi-eskemak, izartegi sinboloen lehen agerpenak, eta abar.

Erdi-aroaren lehen parteko mende ilun haietako sinboloak maiz aurkitzen ditugu, eguzki-lauburu, izar, epaiki-hortz, eta gainerako apaingarriak, gure garaira arte herriak bere gauzak edergarri janzteko erabili dituenak. Edergarri hauetako asko Erromatarren garaiko hilobietan ere presente dauden apaingarriak ditugu. Baina, batez ere Visigotiko garaiarekin zer ikusirik badute noski. Ziortza eta Elorrioko hilobiak, eta bigarren honetako hilarri biribilak.

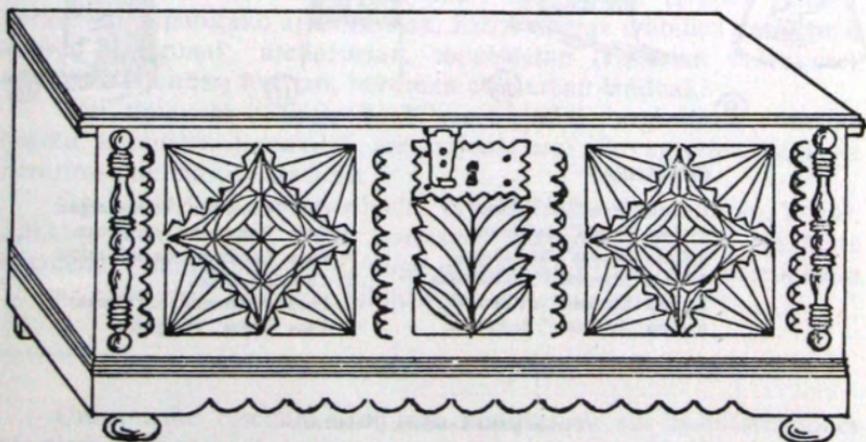
Era berean, Euskal Herriko erromaniko eta gotiko garaian ere hainbeste erabili ziren (Karolingio eta Visigotiko garaian bezain ugari eta indartsu finkaturik erabili ez bazen ere) gaur arte gure herriko artesanian iraun duen apaingari ber-berak: Estibalitz, Durana, Idiazabal, Bilboko Santiago eliz-atarietan aurkitzen diren bezala.

Baina erromaniko garaitik pizkunde garaira arte, XII. mendetik XVI.era arte, aipatu dugun sinbolojia honetaz aparte, badira gainerako gauza bereizgarriak: bataio-ponteetan agertzen diren buruak, Artaizko

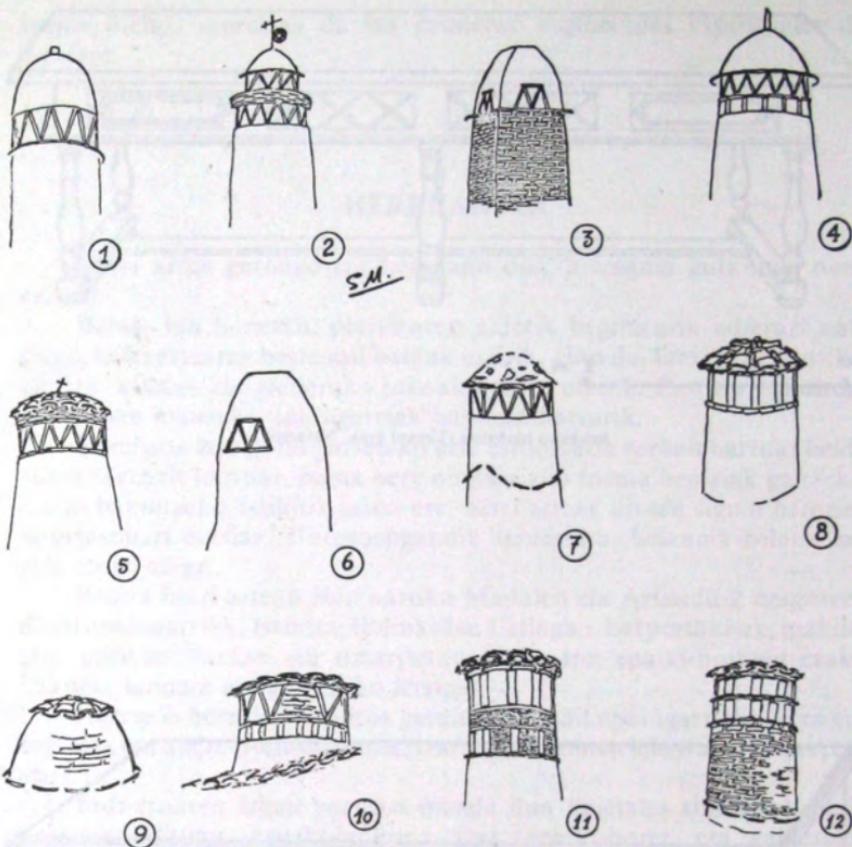

0 1 m.

Aristuko mahaina (Urraul goia. Nafarroa).

Eparozko kutxa (Urraul goia. Nafarroa).

CHIMENEAS

1.-Casa "Braco", de Adoain.	7.-Casa "Echandia", de Aizcargui.
2.-Casa "Estoki", de Zabalza.	8.-Casa "Ramonena", de Elcoaz.
3.-Casa "Bornas", de Zabalza.	9.-Casa "Landicos", de Imirizaldu.
4.-Casa "Marcuello", de Zabalza.	10.-Casa de Zabalza.
5.-Casa "Cordobe", de Ezcaniz.	11.-Casa "Aristurena", de Elcoaz.
6.-Casa "Adoñena", de Eparoz.	12.-Casa "Zalba", de Eparoz.

Urraul goiko kezuloak (Nafarroa).

buru hirukoitza eredu dala, Lusarreta, Zumarragako Antiguana eta beste zenbait tokitan harrian edo zurean landuak.

Erromaniko-gotiko garaietan dugun berezitasunik nabarmenena, imajinak dira, gure herri artearen aberastasunik handiena noski. Hauen artean Andra Mari ugari eta ederrik gadugu Lizarralde eta Anasagasti-ren katalogatze eta estudioetan.

Andra Mari hauek, Kataluinako erromanikoan Kristoak eta Andra Mariak bertako estilo era berezi batean bezala, gurean ere bertako estilo jakina gordetzen dute. Hemen, lerro gutxitan eta fotografia edo dibuju gabe ez da posible berezitasun horiek adieraztea estilorik nabarmenena izanik ere, baina imajina horiek begirada bat aski dute zein ingurutakoak diren jakiteko. Barcelona-ko Museo Marés bisitatu nuenean, saloi batean sartzeaz bat esan nion lagundu zidanari, "Hara hor Nafarroako mendialdeko Andra Mari bat", eta hala zela ikusi zuenean zerbait harriturik gelditu zen, zeren bazekien saloi hartan lehen aldiz sartzen nintzela; baina irudiaren aurrekaldean diferentziak agertzean eta ondorean Leon aldeko Kristoren imajina ederrak zuten jatortasun nabarmena ikusi (XII-XIV mendeetako Kristoak batez ere), laster konturatu zen estiloak bereiztea ez zela hain gauza zaila.

Herri artea oso landua dugu Euskal Herrian, eta bere nortasuna ez dio ematen holako imajinak eta halako ontzi edo tresnak soilik, baizik herri arteko gauzak oro gorpuzten dute muga.

Lan handietan, arkitektura bera dugu, bai etxeetan, bai elizetan: ermita, torre-zahar, baserri eta abar. Eta, hauen estiloez gainera, berauetan, aipatutako apaingarriak, herriak berak erabiliaz irauneraziz ekarri dizkigunak, ateburuetan, muebletan (kutxetan batez ere), ontzietan eta abar; harrian, burdinan eta zurean landuak.

Lan tipiagoak izanagatik, hilarri-biribilak, argizaiolak, ontziak (kaiku, kutxuska...), makilak, errosarioak, argi asko agertzen dizkigute berezitasunik eta ugaritasunik.

Gai hontaz anitz estudio bada, Veyrin, Colas, Barandiaran, Yrizar, Zabalo, Caro Baroja, Peña Santiago, Manso de Zúñiga eta beste batzuenak. Baina oraindik ez dugu uste gai ahortua denik, baizik bada hontaz egitekorik, bada zer bildurik eta zer estudiaturik.

Únicamente reseñamos el arte popular en sus manifestaciones plásticas, al margen de la literatura, música, danzas y juegos populares.

Los principales motivos de adorno son: dibujos rectilíneos, signos astroláticos, flora, fauna, las mismas herramientas empleadas en sus

propios trabajos, figuras humanas esquematizadas o estilizadas, cruces de diversos estilos, grafía, etc. Tales motivos de ornamentación, con sello peculiar, figuran en la construcción. Es decir, en la arquitectura civil y religiosa y en torno a los elementos de la misma: encachados, dinteles, filetes, molduras, imaginería, etc.; en el mobiliario, utensilios, estelas, argizaiolas, rosarios, tejidos, herrajes, makilas, husos, etc. Con detalles y formas muy peculiares que se van repitiendo generación tras generación desde tiempos muy remotos.

Constituyen un conjunto de gustos estilísticos que caracterizan acentuadamente la concepción plástica dentro del marco de las tradiciones de la cultura popular vasca.

1973-III-12.

ERDI-AROKO ARTEA

Erdi-aroan ere, Europako mendebaldeko kultura orokorra ez zen gauza monolitiko bat, herriak elkarren arteko har-emanak aski libreak eta zabalak zituzten, kulturak ez zuen mugarik, baina hala ere herri bakoitzak bere era berezia agertzen du, toki bakoitzeko hezikera giroak eraginik.

Euskal Herrian Erdi-aroaren lehen parteko materialik oso gutti heldu zaigu gure gizaldira arte.

Arkahiako ponteak, Ziortzako hilobia eta beste gauza gutti batzuk ditugu bizigotiku agiritzat. Karolingio aztarnak berriz Aralarko San Migelen, eta bizantino esmaltadun erretaula toki berean. Arginetako hilobiak (IX. mendekoak), Astigarriako elizaren sortaldeko horma eta beste. Urri dira arkeolojiak argitu dituen agiriak. Baina Erdi-aroaren bigarren partez atera genezake esatekorik.

Egia esan, oso nekeza da bertakotasunaren indarra monumentu handietan arkitzea, garaiko estilo modaren korrenta eliza handiak eginaz sartzen zelako, bai hemen eta bai beste erresumetan. Baina, hala ere, erromanikoa tokian tokiko herri artearekin asko baliatu zen, eta gure lurretan ere badu horrelako adigarriak.

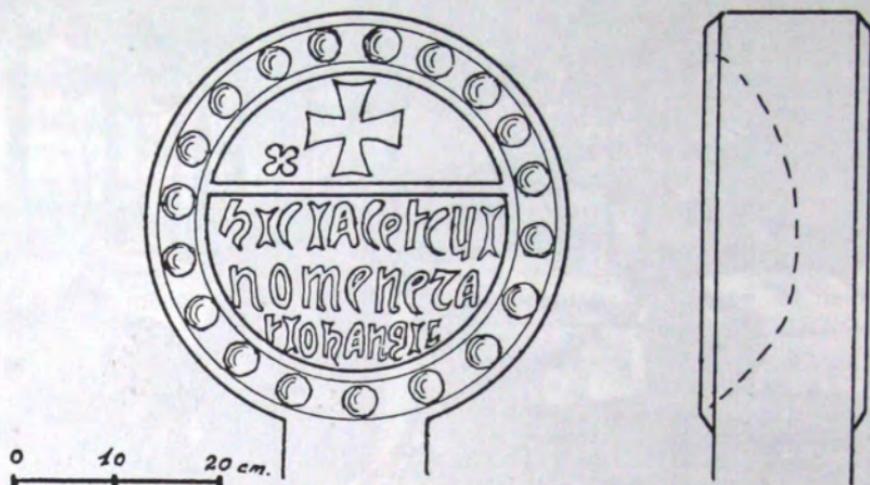
Erromaniko artearen aberastasuna eta ugaritasuna argi ta garbi nabari da Nafarroan eta Araban, zerbait guttiago Zuberoan eta Baxenabarren, eta urri Bizkai-Gipuzkoetan. Nekazaritzaren ekonomiak agintzen zuen garai hartan, lurrik aberatsenetan nabarmen azaltzen zaigu

Argiñetako hilobiak (Elorrio. Bizkaia).

arte estilo hoiengatik ugaritasuna; Nafarroan: Leyre, Iranzu, Orreaga, Oliva, Iratxe, Tudela, Sangotza, Lizarra (azken hiri honetan Granada de Ega-ko Dukearen jauregia ere bai, Nafarroako Santso VI.aren bizi-leku izana); gainera hegoalderago ugariago eta aberatsago, laboraritza bera aberatsago zen neurri berean; Zuberoan: Saint-Bladiko errones ostatu zaharra, Santa Engraziko eliza eta abar; Araban: Estibalitz, Armentia, Tuesta eta abar; Bizkai-Gipuzkoetan, esan dugunez, urriago aurkituko ditugu, baina hala ere, ate, leiho, bataio-ponte, irudi... izan zirenen lekuko. Seguru asko, ez Araba eta Nafarroan bezain aberatsak, edertasunean, handitasunean eta ugaritasunean, baina bai badira Erdi-aroeko artearen ageri zihurrak. Aipatu ditugun izan zirenen zatietatik aparte, Bakioko San Pelayo eta San Migel Zumetxagakoa ditugu lekukorik berezienak. Era berean ez bada ere, zerbait beranduagokoa delako, Galdakanoko Andra Mari.

Pizkunde garaia hasieratik, batez ere Amerikako salmentetatik sortu zen merkataritza eskertu, ola-zaharren eragintza eta indartzea etorri zen eta ekonomiaren bizkortzeak girotu zuen monumentu berriak eta

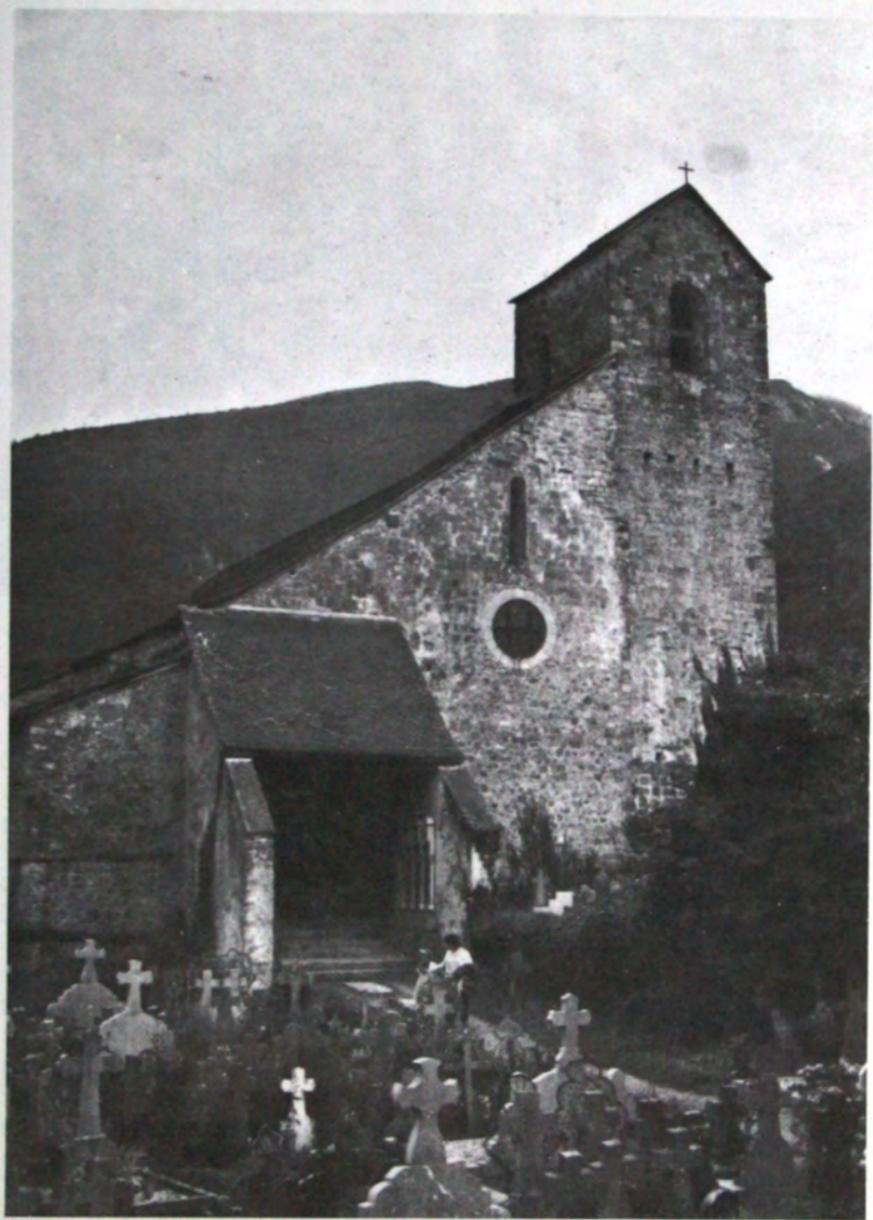
Aietxu (Urraul goian). Erdi-aroko hilarria: "Hic iacet cui nomen erat iohan".

hobeak jasotzea, inoiz lehen zahar eta ttipiagoa zen toki berean. Burdinoletan lana ugaritzeak, esku-lan gehiago behar zuen, herriak jendez gehitu ziren eta eliza handiagoen beharra ere bazen. Handitze horietan, inoiz, lehenagoko zatiak aprobetxatu ziren eta hor ditugu estilo zaharren agiritzat.

Erdi-aro honetan arkitekturazko monumentu handi horien bidez, adiarazi zen batez ere arte edertasunaren sentimena, eta herriak horretara ahalegindu ziren.

Aipatu ditugunak baino monumentu ttipiagoak ugariago ditugu. Batzuk oso bereziak gainera: Eunate, Uxue, Artaiz, Donezaharre...

Giro hartako langintza haien teknikak, lanok egiten ari ziren maisuegandik ikasleetara igarotzen ziren, zuzenean, bestelako eskolarik gabe. Artistak ez zuten oraindik beren izenik agertzen. Beren buruak gordetze honek misterioz bete ditu euren lan handiak, Gotikoaren amaieran eta Pizkundearekin hastean ematen dituzte lehen aldiz beren izenak. Hemendik aurrera, beren aurpegia agertuko zuten. Baina, ez ordea herri artegintzan iharraituko zutenek; hauek beti bezala izenpetu gabe egin dituzte beren lanak.

Santa-Grazi (Basabürria. Zuberoa).

Lamiak Puente la Reina-ko Santiago ate erromanikoan (Nafarroa).

Nafarroako erromanikoak Akitania aldekoan ditu bere iturriak, Sobrarbe aldekoak ere bere parte duela. Bestalde, arestian agertu dudan bezala, tokiko herri arteak ere izan zuen bere emaitza. Arrazoi honegatik ditugu Leireko kripta eta Artaizko eliza, adibidez. Apaingarriztat erabiltzen ziren sinboloak ordurako herri artean erabiliak ziren.

Bizkaiko erromanikoan, inongo kutsurik izatekotan, XII. mendearen erdira arte Irlanda eta Britainia aldekoarekin ditu bere kidetasunak, eta erditik atzeruntz nolabait ere agertzen da Leon eta Gaztela aldekoarena, Gaya Nuño-k bere estudioan dionez.

Gotikoa, ugariagoa eta aberatsagoa da, noski. Baionako katedrala, Iruñekoa, Gasteizko zaharra, Oliteko gaztelua, Bilboko Santiago, Ziortza, Lekeitio, Erandio, Getaria, Arrasate, Deba...

Hemen ere herri arteak bere parte izan du, Zumarragako Antigua bezala. Baina, gotiko garaian herri artearen influentzia eta indarra irudietan datza, batez ere imajiñagintzan. Garai honetako imajiñak era oso berezia dute, eta imajiña horien artean Andra Mari ugarik. Hauetan aurkitzen dugu berezitasunik nabarmenena.

Etheen arkitekturari, Erdi-aroko torre-etxeak. Hauek, gehienetan kuadratuak ziren; hiri barnetik kanpora zeudenak gehienetan muño batean: Mujika, Elgetako Jalotza, Foruako Urdaibai, Iruritako Darrea eta Oinatiko Zumeltzegi bezala; edo, bestetan, harresi batez inguraturik, Mendoza, Muñatones, Ursua, berritu aurreko Butrongoa bera eta abar ditugu adibide ederrak. Hauetako asko ahaide-nagusien guduak zirela-ta eratxiak izan ziren, baina, hala ere, beste asko zutik heldu dira gure mendera arte.

El arte medieval nos ha dejado marcadas huellas en los monumentos. Del bajo medioevo apenas contamos con materiales, todo se reduce a piezas muy desperdigadas, no así en el alto medioevo que ha sido muy rico, sobre todo en las regiones más agrícolas del país. Es a partir del siglo XIV cuando empiezan los grandes monumentos en regiones de vida mixta: agrícola-comercial-ferrera, como en Vizcaya y Guipúzcoa; donde, sin embargo, existen considerables muestras románicas. En el caso de Vizcaya, más definido, con una primera parte con influencias bretona-irlandesas y una segunda parte ligada a la leonesa y castellana, según Gaya Nuño.

Peculiaridades propias, son escasas, salvo las particularidades que definen la estilística de caracteres propios en el románico de Navarra y Alava, con influencias de Aquitania y Sobrarbe, pero con interferencias populares del país en la ornamentación.

Volvemos a repetir que las aludidas peculiaridades que le dan carácter propio, a su vez están sujetas a las variedades existentes dentro de las corrientes generales de la cultura occidental.

En el gótico es más difícil de definir en lo que respecta a la arquitectura y a la ornamentación. El estilo implantado es más común en toda Europa. Pero desde la época de transición del románico y durante todo el transcurso del estilo gótico, se produce una imaginería popular riquísima, que se define con concepciones muy propias en la estilística. En la misma, además de imágenes de santos, se distinguen las Vírgenes (Andra Maris), tallas realizadas desde finales del siglo XIII hasta mediados del XV. Como digo, con características muy propias.*

Otra de las particularidades de esta época son las torres o casatorres, con su construcción, situación y forma de defensa o fortificación. En el texto euskérico cito algunas de estas casas como ejemplo. Asimismo

se citan los grandes monumentos religiosos y otras iglesias que pueden servir de modelo para la presente exposición.

1973-VI-4.

PIZKUNDE GARAIA

Euskal Herriko artean, herri artea alde batera utzita, zabalkundez eta aberastasunez Pizkunde garaia dugu goren. Artista ugari zen eta arte lantegiak ere ez gutxi. Baina batez ere eskulturak du indar handia eta bertarako ez-ekiz herbesterako ere lan asko egin zen.

Garaiko maisurik bereziena Joanes Antxietakoa, azpeitiarra izatez, bere lantegiak Iruñean zituena.

XVI. mendearen hasieran sustraitzen da Euskal Herriko Pizkunde garai hura, plateresko estiloetatik hasita. Orduango artistarik gehienak ez zituzten oraindik beren lanak izenpetzen; bestalde, garai hartakorik agiri idatziak ere urri dira eta argi gutxi ematen digute. Mendearen erdialdea baino lehen hasi zen platereskotik romanista estilorako aldakuntza eta une berean agertzen zaizkigu izen batzuk: Pierres Picart, frantzes, beste gauza askoren artean Oinatiko Unibertsidadearen aurrekaldea egin zuena, Joanes Ayalakoa, gasteiztarra, Ziortzako erretaula platereskoaren egilea, Andres Araozkoa, gipuzkoarra noski, besteren artean Genevilla eta Eibarko erretaulen egilea, Joanes Madariaga, Gabiria anaiak eta abar.

Hoiien ondorean agertzen da Joanes Antxietakoa, erak aldatuaz erromanista taxuz ari delarik. XVIgarren mendeko imajinagintzan eraberriaren goi mailak hartu zituen.

Romanista eraz, Juan de Juní, frantzitarra aurreratu zitzaion Spainian. Juní, bere aldetik, della Quercia eta Migel Anjel-en bideetatik zetorren, hauen jarraitzaile bezala. Eta, Antxieta Valladolid-en berakin lanean jardungo zala uste da. Hala ere, badira uste dutenak, Juní-ren kutsua ukatu gabe, Italian ikasketak egin izan zitekeala. Baina hortaz ez dakigu gauza zihurrik. Bere gaztaroko berri gutxi dugu. Zenbait kontratatutatik dakigu gipuzkoarra zana, toki askotan ibili ondorean Iruñan Jarri zuela bere irudigintzako lantegia eta Iruñean bertan hil zala 1588an.

Usteak uste, hau bai, Juní bera zen Antxietaren eskultura gehien estimatzen zuena, bere hilburukoan agertzen denez, Medina de Rioseco-

San Juan Ebanjelistaren irudia, A. Araozeh egina. (Eibar).

-n bukatzeke usten zuen erretaula ez zuen nahi inork amaitu zezan Joanes Antxietakoak izan ezik. Beraz, laudorio handiagorik ez da erraz.

Baina Antxietaren estiloak bere era bereziak ditu bolumenetan eta hauen ordenamenduan. Honegatik, eskola berezi bat finkatu zuen, pertsonalidade handia ematen diona, eta berakin ikasiak eta bere jarraitzaileak ez-ezik inguruko beste batzuk ere kutsatu zituen. Hauen arteko: A. Bengoetxea, P. González San Pedro, M. Ruiz de Zubieta, Lope de Larrea, B. Imberto, D. Bidarte, D. Luso, J. de Berrueta, Jerónimo Larrea, Juan Iriarte. Eta neurri batean J. Baskardo bera, Euskal Herrian barrokoaren hasiera eman zuen eskultorea.

Barrokoaren sorreran ahaztu ezina dugu Martin Basabe aulestiarra, bere herrian lantegia zuena, baina Antxietaren inguruko hoiekin ez zuen ezer ikustekorik bizkaitar honek.

Beste anitz ere badira Antxietagandik aski aparte zeudenak Pizkunde garai berean: A. Gaztelu, D. Segura, B. Gabadi, Jiménez de Alsasua, Binies, Obraj eta abar. Herriak berak onhartu zuen era hori eta alde guzietatik ziren lanen eskariak. Ekonomia ere aski sendoa zen, eta Bizkaian, Iruñean, Lizarran, Tudelan eta beste zenbait tokitan zituzten artista horiek beren lantegiak.

Nafarroa lehendik ere arteaz aberatsa zen, baina Bizkai-Gipuzkoak garai honetan hornitu ziren egundoko arte aberastasunez. Eta ekonomiak zer ikusi handia izan zuen honetan. Ordurarte nekazaritza aurretik joan bazen ere, orduan hasten da Bizkai-Gipuzkoetan aintzinatik goraka zetozen burdin-olak gaineratzea. Ameriketako aurkitzeak burdinazko tresnen salmentak ugaritzez etorri ziren ondasunak.

Pizkunde garai hontan, eskultoreak haina ugaltu ez baziren ere, pintorerik ere ez zen falta. Nafarroan Ororbia eta Agredako maisu izengabeek gainera J. Bustamante, M. de Latorre, J. Lumbier eta abar; Gipuzkoan Castillo Negro eta Breheville familikoak eta Bizkaian Vázquez, Mendieta, Bedia eta abar. Bilboko pintura eskola baten berriak ere heldu zaizkigu.

Garaiko arte ugaritasuna oso nabaria da. Gainera, euskaldun artistak lehen aldiz zabaltzen dute beren artegintza herbesteetara eta Aragoi. Gaztela, Leon... arkitzen dira hemengo semeen lanak. Baita ere, baziren artegintzan herbesteetan bizi zirenak; adibidez: Joan Gascó edo Joan Navarro Tafallako semeak lan handiak egin zituen Vich-en, eta Baltasar Etxabe zumaiarra izan zen Mexico-n Europako pinturaren eskola sortu zuena.

Lehen lehenago ere, Erdi-aroan, beste horrenbeste gertatu zen euskaldun hargin eta arkitektoekin, katedral batzuetako agerietan agertzen denez.

Giro honen barnean bada beste arte ekintza berezi bat ere, giro berari itsatsia dena: euskaldun kaligrafoak. Joan Itziar durangoarra, *Arte de escribir*-en egilea, orduko kaligrafoen artean Europan famatuenetako bat. Pedro Madariaga arratiarra izan zuen ikasle eta jarraitzaile aurreratuenak. Geroztik hemengo kaligrafoen entzutea handia izan zen.

El Renacimiento, arte popular aparte, nos muestra la mayor riqueza de artes plásticas en la historia del país, sobre todo en escultura.

El Renacimiento está enraizado desde el comienzo del siglo XVI con el estilo plateresco. La mayoría de los trabajos son de autores anónimos y los documentos de la época son escasos para aportarnos algunas luces. No obstante, en este período aparecen figuras como el francés Picart y el alavés Ayala que seguirán la transición hacia el estilo romanista en el que empieza a destacar Andrés de Araoz.

La figura cumbre, ya entrado en el estilo romanista, es el azepeitano Juan de Anchieta que muestra acusadas influencias de Juan de Juni y se cree que trabajó con éste en Valladolid. Lo que sí es cierto, que Anchieta gozaba de la mejor consideración de Juni, pues según éste declaró al testar, quiso que fuera Anchieta y no otro el escultor que acabara la obra comenzada por él en Medina de Rioseco.

Sin embargo, la obra de Anchieta posee características propias en volúmenes y en la manera de distribuir los mismos en el espacio.

Anchieta fue un trotamundos que se asentó ya entrado en años, al montar su taller en Pamplona. Trabajó muchísimo y creó una importante escuela en la segunda mitad del siglo XVI. Entre sus discípulos y seguidores están los escultores A. de Bengoechea, P. González de S. Pedro, M. Ruiz de Zubieta, Lope de Larrea, B. Imberto, D. Vidarte, D. de Luso, etc.

Por otra parte hay otras figuras en las que no influyó tanto y que desarrollaron su obra paralelamente en este movimiento del Renacimiento: Obraj, Gaztelu, Gabadi, Binies, etc.

El Renacimiento tuvo buena acogida en el país. Pero no hay que olvidar que el aspecto económico tuvo mucho que ver en ello. En épocas anteriores contábamos con riquezas artísticas en Navarra y Alava, en tierras más ligadas a la vida agrícola, y con obras bastante menos importantes en Vizcaya y Guipúzcoa. Pero el descubrimiento de América repercutió considerablemente en la apertura de nuevos mercados para los productos manufacturados que venían elaborándose desde siglos antes de la industria ferrera, y trajo consigo una riqueza que contribuyó al

desarrollo de las artes plásticas. Funcionaron varios talleres que al mismo tiempo sirvieron de escuela.

Aunque no con la abundancia de escultores, también se destacaron algunos pintores; además de los maestros anónimos de Ororbia y Agreda, J. de Bustamante, M. de Latorre, Juan de Lumbier,... en Navarra, Mendieta, Castillo Negro y los Breheville en Vizcaya y Guipúzcoa.

Se trabajó mucho en el interior y para fuera del país. Además, hubo renombrados autores residentes en otros países; por ejemplo, Juan de Gascó o Juan Navarro que realizó su obra en Vich, y Baltasar de Echave que fundó en Méjico la escuela europea de pintura.

En esta época, igualmente favorecidos por el ambiente artístico, surgieron los grandes calígrafos como los vizcaínos Juan de Iciar y Pedro de Madariaga que tras de sí dejaron una estela de generaciones de calígrafos vascos.

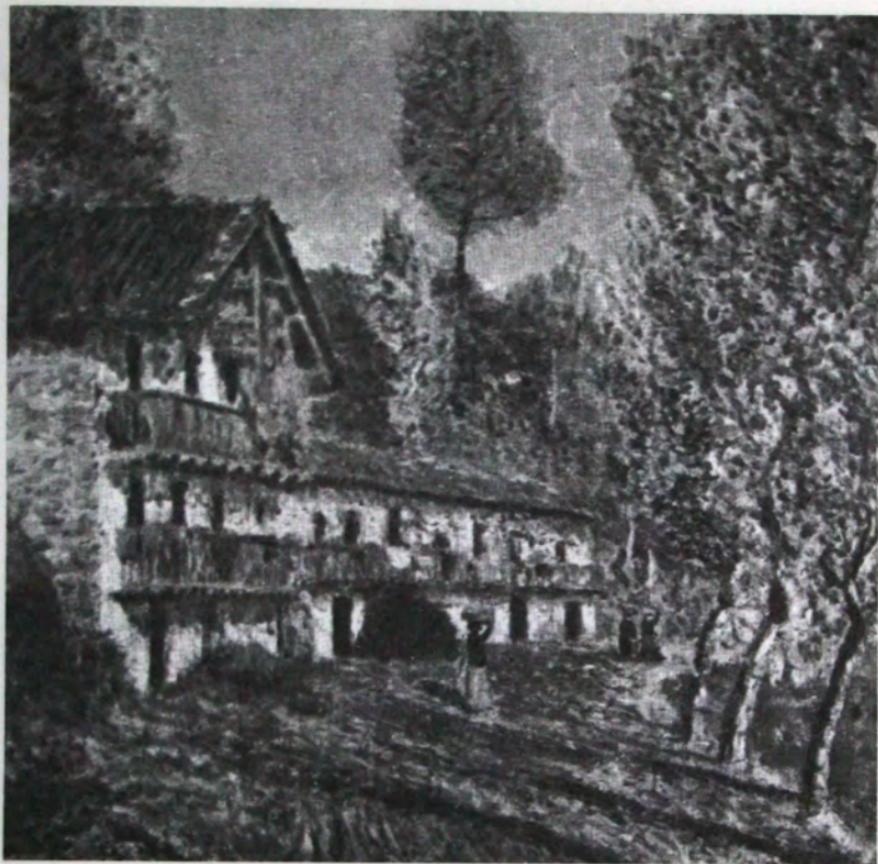
1973-V-14.

EUSKAL PINTURAREN ESKOLA

Gizarte giro jakin baten inguruan sortu zen Euskal Pinturaren Eskola. Fueroen galeratik sortu zen euskal kezka mugitu zituen kultura saileko ekintzak, politika, jakintza, ikerketak, musika, literatura eta abar. Era guzietatik hasi zen holako zuzpertzeara, aurrera begira bere frutuak emango zituen. Zuzpertzeara horren ondorioz, plastikazko arteetan ere bere eragintzak izan zituen. Euskal kulturaren pizkunde berria zortu zen. Gizarte giro berezi baten eragina zen eta euskal hezikera bere bideak urratsen ari zen, lehengo bere sustrai zaharretan oinharriturik loratze berri baten bila.

Giro hori, elkartasunezko kontzientziaz jabetzeaz, helburu batzuk burutzeko bide urratsea zen.

Hastapenetan, Baionan eta Bilbon genituen erromantikoen garaiko pintura eskolarik aipagarrienak. Baionan Leon Bonnat (1833-1922) zen maisu eta ikasleen artean aurreratuen bat izan zuen Georges Berges. Bilbaon ordea, ez zen maisu jakinik 1872an Antonio Maria Lekuonak (1831-1907) bere eskola ireki arte. Lekuona Bilbora heldu zenean, bertako artistak oraindik historia gaiez eta erromantikoen erazi ari ziren. Lekuona, lehen aldiz, bertako herri gaiak erabiltzen hasi zen. Lekuona-ren eskolan hartu zituzten beren lehen ikasketak geroago pintore

D. Regoyos.

ospetsuak izango ziren askok. Ginea, Regoyos eta Giard agertu ziren ondorean eta hauek jarri zituzten oinharririk tinkoenak.

Batez ere Regoyos asturiarrak eta Giard bizkaitarrak ekarri zituzten Paris-ko haize berriak, orduko inpresionismoari gure lurretan hasiera emateko. Ondorean, bide beretik, Iturrino eta Losada etorri ziren argiz inguratutako pinturagintzan.

Lehen urrats horiegatik, era guzietako kritikak jaso bazituzten ere, atzetik zetozten bide berean finkatuago jarriko zirenak. Aurrerantzean, Bilbon lehen ikasketak egin ondorean Parise-ra abiatuko ziren. Beraz, San Fernandoko eskola alde batera uzten hasten dira, eta Madrildik

igaroak ere Paris-era doaz. Geroztik, Paris-ko giro berriak emango du argia. Eta horrela datoz artistak geroago eta helduago, eta heldutasunak berakin ditu bertako era berri bat sortzeko kezka. Elkar giroko kontzientziaz jabetu ziren eta hori zen eskola berezi bat sortzeko beharrezkoena. Etxebarria, Arteta, Arrue anaiak, eta abar. Paris-en bertan, Euskal Herriko pintoreek Pako Durrio zuten ordezkari bezala laguntzaile. Eta hemen, Juan de la Encina izan zuten beren lagun kritikatzailerak.

Paris-tik itzultzen direnak girotzen dute Bilbo. Elkarte bat sortu zuten, beren arteko har-emanek lotura izateko. Zubiaurre anaiak hurbiltzen dira, eta Tellaetxek ere gogotik hartzen du bide bera. Mugimendu berak eraginda, Asentzio Martiarenak (1884-1966) sortzen du Donostia bertan antzerako eskola, Bilbokoari aski loturik, eta eskola honen inguruko ziren Jesus Olasagasti eta Daniel Vázquez Díaz (gero, gudostean, honen inguruan sortu zen Madrilgo eskola berria).

Eskolaren helburua, elkar-giroko moldez aritzea zen, bakoitzak beretasuna utzi gabe. Pinturan, erabili behar ziren gaiak baino garrantzizkoagoak ziren pintatzeko erak, koloreak eta teknikak.

Elkar-giro edo kolektibismo hontatik gaindu ziren eskola tinkoago bat burutuko zuten maisuak. Eta maisutza hartu zuten horiek irakaskintzarik zabaldu bazuten ere, giroari eta inguruari ez zieten gutti zor.

Nere ustez, maisurik inportanteenak izatera heldu zirenak, honela ordenatuko nituzke, gutti gora-behera, bakoitzaren merezimenduekin:

Aurelio Arteta, post-cezannismotik bere gisarako bide berriak ireki zituen. Bolumenak, argien alternantziak, euskal mentalitatean gogoko hartuko ziren koloreak, gizakiak eta formak, herriak berak ere ontzat emango zituenak. Inork baino indar handiagoz jaso zituen Euskal Herriko bizitza erak bere oihaletara: nekazariak, itsas-gizonak, olagizonak eta abar. Bere obra nagusitzat daude Madrilgo Banco de Bilbao-ko 12 frekoak. Eretan Puvis de Chavannes eta Gauguin gogoratzen ba digute ere berekiko sorketa indarra ukatu ezinezkoa du.

Juan Etxebarria, injinerua izatez, bere ofizioa utzita 27 urtekin oso-oso pinturara eman zena. Diruduna zenez, bere inguruko artisteri asko lagundu zien premia larrietan zirenean. Artista bezala, koloreaz biziki arduratzen zen eta lehenengo erretratu psikologikoak berak egin zituen (lehenengoak esatez, irakurleak ulertuko du Euskal Herriaz ari garela). Renoir, Cézanne eta Gauguin gogoratzen digute bere lauki batzuk.

Frantzisko Iturrino, bertako gairik gutti erabili bazuen ere, bestelako gaiekin baliatuaz baina hemen egosi zen post-cezannismo bereziaren eraz lana egin zuena. Matisse, Renoir, Cézanne zituen maisurik gogokoena.

J. Olasagasti.

Julian Tellaetxe, itsas-giroa maiteki zuena eta bere pintzelen bidez Kantabriako hegalean berri eman ziguna, itsas-gizonaren kezka eta indarra, baina batez ere zuriak erabiltzeko eran maisua, zuria, pintzelada berdinez hainbeste tonutara benderatzen zuena. Vázquez Díaz-ek ez dio gutti zor.

Jesus Olasagasti, Artetaren iharraitzaile eta honen teknikak zintzoen eraman zituena. Oihalak pintatzeko eran eta koloretan Arteta bera bezain ona izatera heldu zen. Akatsik izatekotan, Arteta gandik jaso zuen teknika eta estiloa gorago ez eramatearena izango du, gehiago ez

eboluzionatzearena, eta ondorengo artistak aurretikoen loturatik gerora begira ez jartzearena.

Beste asko zituzten inguruko. Denak aipatzea aspergarria litzake eta maisu horiegandik hurbilen ibili zirenen izenak bakarrik emango ditugu: Manuel Losada, lehen ere aipatua; Benito Barrueta; Arrue anaiak lau ziren baina Alberto eta Ramiro ditugu aipagarrienak; Zubiaurre anaiak, aparteko eraz landuaz ihardun baziren ere, ez zabiltzan euskal eskolatik hain urrutí; J. Urrutia, J. Aranoa eta J.M. Uzelay, elkarrengandik berezirik baina eskolari zeharo loturik.

Orduko Bilboko giroak bere indarrez zabaldu zuen Euskal Herri guzira pinturagintzako era. Donostian Martiarenaren eskolaren bidez. Nafarroan Ziga eta Basianok; Araban Maeztu, Ortiz de Urbina eta Amarika; Ifarraldean Veyrin eta Txoribit... guziaz errotik heldu zioten ekintza berriari.

Gerratearekin bukatu zen eskola hura, bere iharraipen pikortuan gutti batzuk iraunez, baina mugimentuaren trinkotasun hura aspaldi suntsituztat eman genezake.

La pérdida de los fueros motivó fuertes reacciones y despertó inquietudes en torno a la vida cultural del país, la política, la investigación, música, literatura, etc. Se avivaron las inquietudes para crear un medio ambiente favorable al cultivo de toda manifestación cultural, y de cuyo movimiento derivó el progreso de las artes plásticas.

El tolosano Antonio María Lecuona, formado en Pamplona y Madrid, pintor de Cámara de la corte de Carlos VII, pretendiente carlista, estableció su escuela en Bilbao (1872) y fue el iniciador de motivos costumbristas en la pintura. De su escuela partieron los post-impresionistas que crearon las bases de la Escuela de Pintura Vasca.

Desde Guíard y Regoyos, los artistas vascos, tomaron el camino de París para ampliar sus conocimientos. El post-cézannismo tuvo amplia repercusión y los grandes maestros, conscientes en torno al ambiente con deseos de transformación, desarrollaron una nueva era.

Al comenzar el siglo los artistas tomaron su compromiso estrechando lazos de conducta estética que respondería a drásticas reformas y que ratificaron con la fundación de la Asociación de Artistas Vascos. Fijaron sus bases en lo más vanguardista del país de entonces, aportando nuevas luces, nuevas técnicas que implantan una nueva concepción pictórica y la

escuela responde más a esta nueva manera y no a la temática como algunos equivocadamente han pensado.

Los grandes maestros son J. Echevarría, Iturrino, Arteta, Tellaache, Olasagasti, etc.

Sobre todo destaca como figura central Aurelio Arteta, quien además de recoger los aspectos de la vida vasca, imprime un sello muy especial en sus coloridos, emplea la pintura en bloque, busca las alternancias de luces, trabaja de una manera eficaz en la distribución de los volúmenes, etc., que son toda una serie de factores que caracterizan la Escuela de Pintura Vasca.

1973-VIII-27.

GAURKO ESKULTURA

Gaurko Euskal Herriko eskultore batzuk oso ezagunak ditugu mundu zabalean. Baina eskultoreen ospe handia bera baino garrantzizkoagoa zaigu hauen eskola finkatua.

Eskola hau, behar bada, ez da Jurgi Oteitza konformagaitzak nahi bezain sendoa, baina ukatu ezinezko eskola behinik behin. Eta arte eskola bat burutzea ez da noiz nahi lortzen den fenomeno bat. Eskola honek bere bide urratse luze eta latzak izan ditu. Eta nekeok buruturik, hor dugu eskola bat. Gizarte giro hobe batean loratu bazen emaitza hobegoak izango zituena behar bada, baina herriaren nekeen kezkek nabari dituela heldu zaigu. Kontuan izan, herrian bertan kontzientzia elkartu bat burutu ezin den garaia dela, kultura desberdin bi elkarrekin borrokan ari diren garaia. Honegatik da hain nekeza Jurgik nahi lukean tinkotasun hori.

Eskola sendoagoa eta ugariagoa izan zitekean. Baina gure eritziz, eman behar zuen guzia emateko du eta frutu emaitza onurakorragoak espero ditugu.

Eskola bada. Eta, Jurgiren eritziz, eskola batek berakin du familia baten elkartasuna. Eta hala izan behar du, elkartasunak handiagotzen gaitualako eta norberekeriak urritu eta txikitu. Hau da ber-berak oarintzu esana.

Egonezinez urduri bizi den maisu honek, presa du eskola sendo eta zabal bat lortzeko. Ideien etorria azkar eta ugari duen gizona, eta asmo guziak bat-batean finkatu nahi dituen, pentsa bezain azkar egintza ikusi

nahirik. Korrika iragan nahi ditu aspaldiko urteetan lo edo gauaren lausoan galdu genituen herri sentimenetatik urruntzen gaituen une luze haiek.

Eskola hau ez zaigu aski. Zerbait ugariago, zabalago eta sendoagoa behar dugu maisuaren eritziz. Baina ukatu ezinezkoa dugu eguneko eskultura eskola. Elkar-lanean ari ez badira ere, elkarren kideko dira; guziek iturri bateko uretik edan dutenez gero, lehen ikasketa berdinetik sortuak dira. Eskola iratzartu zuena eta bere eragile izan dena, Jurgi Oteitza dugu, gure arte historian tokatzen zaionez.

Iratzartze honek, egungo pintura ere kutsatua du, baina ezin esan dezakegu pinturan, gaur egun, eskola berezi bat dugunik, plastikazko arteetan eskola izateko behar den kidesuna lortzeke duenez gero. Behar bada zerbait inportante lortzeko momentu punterengo baten bizi gara, nabari den kezka eta dinamika ikusirik. Arte berriak daramazkiten joerak ikusirik, baditeke, kidesun baten inguruko era inoiz ez burutzea. Eta pintore bakoitza narotasunez abiatu da, bakoitzak bere gisara jardunez, eskolen joera eta loturetatik urrunduaz.

Ongi merezirik ospe handia duten pintoreak baditugu, mende honen hasierako euskal-eskolaren jatorrietan sustraituak eta bertatiko eboluzioari jarraituaz edo loturik; eta beste asko, oinburuak ukatuaz, zerbait berri sortaraziaz. Baina eskolatzat jo genezakean era zihur batera heldu gabe.

Eskolak behar duen heldutasun hau, eskulturan nabarmen aurkitzen dugu. Ez behar bada nahi bezain indartsua eta hedatua, baina bai eskola deitzeko hainakoa.

Egungo euskal eskultura bere era berezиеz ezagutzen da, familia bat gorpuzten du, elkar giroko kontzientziatik heldutako zerbait, eta bere lehen eragile eta maisu Jurgi Oteitza dugu.

Elkar giroko arte honek, maisu bat izatetik aparte zer berezi duen? Arbasoen sustrai zaharretan sakonduaz, lehen gizonen arte era zaharretaraino joaz eta gaurko gizoneri naturalezaren aldakuntzetatik dimenzio berriak deskubritu dizkio. Eskola osatzeko agertu ziren jarraileak: E. Txillida, N. Bazterretxea, R. Mendiburu, R. Ugarte, Larrea, T. Egibar... bakoitza bere erak hartuaz eta landuaz joanez. Maisuaren frutu eta irakaspenetatik abiatuaz, familiaren barnean, bakoitzak bere gisako erak burutu ditu. Artista andana honek euskal artearen historian aro berri bat landu du.

Una escuela de arte representa la unidad familiar. Así es y ha de ser, porque somos más en grupo que individualmente. De este modo opina el genio creador Jorge de Oteiza.

Los escultores contemporáneos que surgieron desde una base de aceptación de los nuevos principios marcados por el maestro, dan hoy un sentido de escuela sólida, compacta, que se distingue por sus sentimientos estéticos que parten desde una base común y que se han desarrollado libremente en cada individuo que se ha cultivado en torno a dicha base.

Este despertar ha repercutido también en la pintura. Pero de la pintura contemporánea no podemos afirmar que exista una escuela propiamente dicha, con una afinidad de ideas conceptuales en la plástica a la que se pueda dar tal nombre. Quizás vivimos un momento interesante en el que se está gestando algo muy importante, por las inquietudes y la actividad que se observan, que pueden desembocar en lo que en arte se ha venido a llamar escuela, por esas afinidades en ideas conceptuales. O quizás esto no se produzca jamás y, al contrario, se vayan distanciando en direcciones opuestas entre sí, liberándose cada individuo con su plena independencia para alejarse de todo lo que entendemos por escuela.

En la pintura hay figuras muy importantes, ligadas a la tradición de la llamada escuela vasca de primeros de siglo, con tendencias más o menos evolucionadas, y otros que sin querer saber de herencias tratan de abrirse paso por sí solos investigando por nuevos derroteros. Pero lo cierto es que aún no se ha realizado plenamente en una línea de escuela que por sus peculiaridades le caracterice como grupo familiar, cosa tan manifiestamente definida en la escultura.

A la actual escultura vasca se le distingue por los rasgos característicos de un bloque familiar, por una concienciación colectivista, cuyo promotor inicial y principal maestro ha sido Jorge. Sus discípulos han ejecutado una línea propia a partir de una concienciación emanada de un tronco común. Algunos ya son de renombre universal, y otros, aunque no hayan alcanzado tal renombre, reforan y solidifican cuanto hemos expuesto como bloque familiar o escuela con características propias: Basterrechea, Chillida, Mendiburu, Larrea, Ugarte, Egibar... marcan en nuestros días una etapa de la historia del arte.

1973-IV-23.

JUAN DE AYALA, PIZKUNDEAREN SORRERAN

Gutti ezagutzen den artistetarik bat da Juan de Ayala gasteiztarra. Baina, hala ere, bere izena ezta gelditu ilunpean, Nafarroako Agreda eta Ororbiako maisuak bezala. Eta, artista hontaz dakigunaren berri laburra eman nahi dugu.

Badira esaten dutenak, eta esaten ari direnak euskaldunok ez dugula izan artegintzako kulturarik eta pinturak ere etzuela sarrerarik izan joan zen mendearen azkenaldira arte. Ezjakintasuna eta jakinnaieztasuna elkartzen direnean, beldurgarriak dira, batez ere beren eritziekin herri osoa juzgatu nahi dutenean. Holako pekatuak bada ugari, ezker eta eskubi.

Harpeetan milaka urteek direla egin zituztenak uz dezagun alde batera, herritarrak beren gogoaren gisara egindako imajina polit haiek, Erdi-Arotik barne-gogoaren eraginez esku-eztikiz eman zizkiguten frutu paregabeen egile isilak eta etxegintza estiloz eta eraz hain txukun landuak. Herritar artista hoiek guziak alde batera utziko ditugu eta estilo klasikoetan soilik ari zirenak har ditzagun, eta itsua behar luke izan gizonak Pizkunde garaian izan dugun arte aberastasuna ez ikusteko. Euskal Herriak inoiz izan duen arte aberastasunik handiena eta mamitsuena noski. Egia da etorri ziren artista frantsesak eta flamenkoak ere, beren lan ugariak utzi zizkigutela. Baina Picart, Gante, Beaugrant, Breheville eta gainerako arrotzen inguruan zenbat eta zenbat euskal deiturako artista? Hontaz jabetzeko aski dugu J.R. Castro, T. Biurrin edo M.A. Arrazolaren lanak irakurtzea.

Hala ta guzi ere, José Ramón Castrok, eskultore anitz izan dugula baina pintorerik ezetz dio, Nafarroako Riberatik aparte. Arrazolak Gipuzkoako Pizkundeaz egina duen lanean, pintoreen zerrendan eta tesiaren barnean, agiriz egiztatzen digu hemengo pintoreen ekintza sendoa. Bestalde, Castrok ez ditu ikusi Ziortzako erretaularen ohol pintatuak, Ama Birjinaren bizitza adieraztea gaitzat dutena; zeren bestela ohartuko zen Agreda eta Ororbiakoak badituztela beren kidekoak Euskal Herriaren mendialdean.

Baina, goazen harira, eta adiarazi dezagun Juan de Ayala nor zen, Pizkundearen sorreran. Hau da, plateresko estiloz ezagutzen den garaian.

Arrazolak dakarrenez, bere lehen berriak 1536koak ditugu, Joan Mendigurenekin batean, eskultore arabarra hau ere. Elkarrekin laguntzan Oinatiko Piedad kapillaganan ari ziren. Gero berriz, 1543an Ziortzako erretaula egiten hasi zen.

Baina, aintzinagoko berria ematen digu Mugartegik *La villa de Marquina* liburuaren 51/52 orrialdeetan. 1527an Jemeingo erretaula pintatze apainketan ordaintzaz Juan de Ayala-ri egin ziotela dakarte garaiko agiriak. Erretaula bera ere, behar bada, Ayala berak egina izan daiteke. Erretaula honek badu Itziargoaren antza, eta Arrazolak uste du honen parte bat Ayalak egina dala.

Beaugrant anaiak Portugaleteko Santa Mariako elizan erretaulagintzan ari zirelarik anaietako bat, Guiot izenekoa, hil zen, eta 1549tik Ayala-k lagundu zion beste anaiari lan hura bukatzen.

Picart-ekin ere inoiz ihardun zen, eta Oinatiko Unibertsitateko kapillan eta San Migel parrokian agertzen du bere eskua eta artista zentzua. Uste da, Bergarako San Pedro elizan ere bereak dituela erretaularen jarlekuetako Ebanjelisten irudiak, 1545-1548 urte bitartean eginak.

Araban bertan, Gasteizen, Weise-ren ustez, Erregeen gurtzea San Pedro elizan, eta baita ere bereak omen dira Eskolunbe eta Markinez-ko erretaulak ere.

Azken urteetako lanak Nafarroan utzi zituen. Lizarrako San Juan-go erretaularako egin zuten deira agertu zen, 1563an. Hemen, hain zuzen, Joanes Madariaga Altsasuko eskultoreakin batean agertzen zaigu. Garai hortan Zuñigan bizi omen zen eta hordukoak omen ditu Zuñiga eta Gastiaingo erretaulak.

Maria Asuntzio Arrazolaren eritziz, Ayala-ren estiloa plateresko eskolaren era orokorrean tinkatzen da, baina berekiko bereiztasunak gordeaz, Pierre Picart, Juan Imberto eta Pedro de Troas-en inguruko izanarren hauegandik aparteko izatea agertuaz.

Bestalde, Camón Aznar-en aburuak ere ez dira txantxetakoak, (*Suma Artis*, XVIII, 220 orr.), Ayala-k, bere arte joerak ondo nabariak omen ditu, batez ere aurpegietako eder nahian, soinekoak uhin-lerroz sendo eta biribil zabaltzen direnean eta, era berean, bat-bateko errealitate bizitasuna buruetan, herritar izaerazkoa. Ondo eta estu beteaz moldatutako irudi irten eta laburretarako joeraz.

Dena dela, garai hartako maisuen artean hoberenetako bat dugu. Euskal Herrian Pizkunde garaiazen hastápenetako hau. Bere ondorean oso hurbildik iharraitzen dio Andres Araozek, baina Araoz, artegintzan Berrugeterren ondotik dabil, estilo antzerakoz.

Geroago, hauen ondotik, nabarmen ugaritu ziren eskultoreak eta romanista eskolaren gailurrean Joanes Antxieta azpeitiarra.

El escultor vitoriano Juan de Ayala aparece en la primera mitad del siglo XVI, concretamente en 1527 en Marquina (Vizcaya). Consolidado a la escuela plateresca, en los inicios del Renacimiento, codea con los grandes maestros de su época, algunos del país y otros venidos de Francia y Países Bajos, como Picart, Beaugrant, Imberto, Troas, etc., que dejaron su honda huella en los templos del país y en el avance de los estilos.

Juan de Ayala pintó y doró el retablo de la parroquia de Jemein en 1527, según consta en documentos de pago. Y probablemente es el autor de dicho retablo, aunque no conste por escrito, por la similitud con otras obras salidas de su mano. En 1536, con la colaboración de otro escultor vitoriano, Andrés de Mendiguren, hizo la capilla de la Piedad, de Oñate. En 1543 comenzó el retablo de la Colegiata de Cenarruza, con bellas pinturas en tabla con escenas de la vida de la Virgen. Entre los años 1545-1548 se le atribuyen los Evangelistas del banco del retablo de San Pedro, en Vergara. En 1549, al fallecer Guiot de Beaugrant siguió él los trabajos para finalizar el retablo de Santa María de Portugaleta, en colaboración con el hermano del fallecido. En Alava se le atribuyen los retablos de Escolumbe y Marquínez y suya es en Vitoria la Adoración de los Reyes, de San Pedro. Sus últimos trabajos los hizo en Navarra, al intervenir en los retablos de Zúñiga y Gastiain.

María Asunción Arrázola, en su obra *El Renacimiento en Guipúzcoa* trata detalladamente sobre los trabajos que Ayala hizo en nuestra provincia y le tiene en alta consideración como partícipe de los caracteres de aquella escuela plateresca. Y, Camón Aznar dice que "el arte de Ayala es de un renacimiento en el que se mezclan un anhelo de belleza en los rostros, una tendencia curvilínea en los mantos, que se despliegan en gruesos relieves de ritmos redondeados y a la vez, un espontáneo realismo en las cabezas, de una plasticidad saliente y más bien cortas y de un apretado modelado".

A Ayala, como figura cumbre le siguió Andrés Araoz, más apegado a Berruguete; y más tarde el renacimiento en el país fue muy esplendoroso, que culminó con la escuela romanista de Anchieta.

1974-I-21.

JOANES ANTXIETA AZPEITIARRA

Aurten betetzen dira laurehun urte Joanes Antxieta azpeitiarrak Zumaiako erretaula egiten hasi zenetik eta gaurko lerroak Pizkunde

garaian Euskal Herrian izan zen artistarik handien honi eskainiko dizkiogu.

Bere bizitzaz, zoritxarrez, ez dakigu gutti baizik. Azpeitian sortua zen, Urrestilla aldean zuten jatorrizko etxean, XVI. mendearen lehen partean. Baina artistaren lehen berriak 1565ekoak ditugu. Urte honetan Valladolid-en bizi zen, uste denez Juni-rekin lanean, eta Burgos-ko emakume batekin familia izan zuen, bataio agirian agertzen denez. Baina ezkondu, geroago ezkondu zen bere herritar Ana Agirre-koarekin.

1569an, Valladolid-etik Bribiesca-ra zenbait ostera egin zituela badakigu, bertan egonaldiak egiteko, eta seguru asko López de Gamiz-ekin Santa Clara-ko erretaulagintzan ari zen, zeren geroztik ezagutzen ditugun bere irudietan oso nabarmen arkitzen bai dira bere eskutik irten zutenekin.

1572tik 1575era bitartean Gipuzkoan arkitzen dugu, erretaulagin-tzan. Lehen urtean Asteasuko San Pedro-koa egiten ari zen, 1574an Zumaiako San Pedro-koa hasi zuen eta 1575ean Idiakeztarren kapilla egin zuen Azkoitian.

Juan de Juni-k bere hilburukoan, 1577an, Medina de Rioseco-n bukatu gabe uzten zuen erretaula Antxietak jarraitzeko eskaria egiten zuen. Bere lana bukatzeko beste bat hobea aurkitzen ez zuenez: "... es persona muy perita, hábil y suficiente y de los más esperitos que hay en todo este reino de Castilla". Hau da Antxietaren artista balioa goresten duen agiririk garrantzizkoena. Juni-ren agerpen honegatik, Camón Aznar-ek dio: "... el documento más luminoso para conocer la valoración artística de Anchieta y su significación señera en el arte español".

1576an Iruñean jarri zituen lantegia eta bizitza. Eta hil arte hiri honetan jarraituko zuen. Geroztiko lanak, Nafarroa, Aragoi, Burgos eta Gipuzkoarako bertatik egin zituen. Nafarroara joan zen urte berean Cáteda-koa egin zuen eta ondorean Aoiz eta Tafalla-koak. Aragoi-rako, Jaca-ko Katedralean Trinitateko erretaula, Zaragoza-n La Seo-ko San Migel erretaula eta abar. Burgos-erako Katedraleko erretaula nagusia eta Huelgas-ko Monasteriorako beste bat.

Iruñian bertan hil zen 1588ko azaroaren 30ean, Tolosarako Sagrarioa bukatzen ari zelarik. Katedraleko kalostrean hobiratu zuten, hil-harrian hitz hauek jarriaz: "Aquí yace Anchieta, que sus obras no alabó ni las de otros despreció".

Bere lanen ikerketak Huarte, Biurrun, Azkarate, Castro, Camón Aznar, Lecuona, Insausti eta Arrazolari zor dizkiogu gehienbat.

Cea Bermudez-en iritziz Italian estudiatu zuen, Florenzia-ko eskolan. Bere lanetan, egia esan, Italiako eraz kutsatua zegoala argi agiri da. Donatello, Della Quercia, Robbia, eta batez ere Migel Anjel

Buonarroti-ren joeregatik. Espainian bertan, italiar haiei jarraituaz ari ziren Juan de Juni, Gaspar Becerra eta López de Gamiz-ekin izan zituen har-emanak. Baina hoietatik inoren antzik izatekotan Juni-rena du zerbait.

Antxieta ezta lotzen inoren morroi, estiloen funtsa soilik jaso zuen eta bere gogora bihurturik hornitzen ditu bere gisara sortzen dituen irudiak. Anatomia ongi estudiatu batean beste artista hoiek baino gorputz naroagoak egiten ditu, egoera patxarazkoak, sendo beren narotasunean. Eztu bere garaiko espainiarretan arkitzen den barroko kutsuzko ikara urduririk, ez mugimendu izugarririk. Bizitza eta heriotzaren gertakarien aurrean narotasun apalean, serenitatez, aurkituko ditugu bere gogoaren eraginez sortzen zituen irudi lanak.

Barroko kutsurik ez edukitze hau da, behar bada, bere euskaldun-tasunaren agerpena. Lan zehatzak, gogo eliku izakera nabari dutenak. Oteitza berak aspaldi esan zidan, barrokoa ez doala euskaldunaren gogo izakerarekin, eta gure herrian nortasunik gabeko barroko pobreak arkitzearen arrazoia hau dala.

Antxietak, Florenzia-ko manieristak izan zituen iturburu, baina Pasioaren estetika eztu hango maisuak eta Juni berak bezain harrigarria egiten. Bere irudiak barnetiko seriotasuna nabari dute, egoera apalez, gogo lasaiago batez eternitateko itxaropenari begiratuaz. Modeloak eurak, inoiz greko-erromano gisakoak gorputz biluzietan, herritarrek dira. Bestalde, bere estilo berezia zuen bolumenak eta hauen ordena-menduak antolatzean.

Trento ondorean erreformaren kontra sortu zen arte mugimendua-ren seme zen, estetika bidez erlijioaren kontzeptu berriak adiaraztera etorri zena, bere erretauletan Testamentu Berriko gaiak historiatuaz.

Horregatik, esanak esan eta guziez gainera, Antxietak mezu berri bat ekarren eta hau bete zuen maisu handi bat dugu. Bere eragintzak eta bere irakaskintzak ondorio handiak izan zituen Euskal Herrian, batez ere Nafarroan eta Gipuzkoan, jarraitzaile asko izan bai zituen. Garai hartako herriaren sentipenetara heldu zen. Bere artegintzan, Camón Aznar-en iritziz, gure arrazaren izakerarekin bat etorren eta Pirineoetatik Ebrora artekoak konprenitu zuten estetika joera hau beren zerbait bezala. Hola sortu zuen era bereziak gorpuztu ziren eskola

Antxietaren jarraitzailek aurreratuenak: A. Bengoetxea, P. González de San Pedro, M. Ruiz de Zubieta, L. de Larrea, B. Imberto, D. Bidarte, D. de Luso eta abar izan ziren.

En el presente año se cumple el cuarto centenario del comienzo de las obras de ejecución del magnífico retablo mayor de San Pedro de Zumaya, cuyo autor fue el escultor azpeitiano Juan de Anchieta.

Anchieta, apegado a la escuela florentina, relacionado con Juan de Juni y López de Gámiz, junto con la escuela romanista del Renacimiento trajo a nuestro país el mensaje estético de la contrarreforma, para crear una escuela propia con numerosos discípulos y seguidores.

En el año de 1565 trabajaba en Valladolid, probablemente colaborando con Juni, según se opina.

Entre los años de 1572 a 1575 trabajó en tres villas guipuzcoanas, y en 1576 estableció definitivamente su taller en Pamplona. Su taller y su escuela.

Su valía es reconocida por el renombrado escultor francés Juan de Juni que vino a introducir el romanismo renacentista en España, quien hizo los mejores elogios de Juan de Anchieta, y que al respecto, cuando Camón Aznar le dedicó un libro monográfico al escultor vasco, llegó a decir: "... cuando Gregorio Fernández, Jordán y Becerra llenaban de retablos las iglesias castellanas, Juan de Juni, con una solemnidad sobrecogedora, afirma la superioridad de Anchieta sobre todos los escultores de su tiempo y su deseo de que su obra más querida —el retablo de Santa María de Medina de Rioseco— dejada inacabada por su enfermedad sea continuada por Juan de Anchieta porque *no hay otra persona ninguna del dicho arte de quien se pueda fiar la dicha obra sino es del dicho Juan de Anchieta.*"

Y el mismo Camón Aznar afirmará en la obra citada: "... es el sucesor lógico y genial de Miguel Angel... Gracias a Anchieta, España fue la que resumió y expresó el estado espiritual de la contrarreforma en escultura..."

Anchieta, autor de los retablos de Asteasu, Zumaya y de la capilla de los Idiáquez en Azcoitia, en Guipúzcoa; de Cáseda, Aoiz, y Tafalla, en Navarra; el de la Catedral de Burgos y del Monasterio de las Huelgas (Burgos); el de Trinidad de la Catedral de Jaca; el de San Miguel, de la Seo, de Zaragoza, etc. Es el de menos rasgos barroquistas de entre los artistas de su época, que por la sobriedad ornamental y la serenidad de sus figuras se distingue de los demás. Características éstas para Camón Aznar y J. Oteiza de su condición natural vasca.

Falleció este gran escultor en la capital navarra en 1588. Y fue sepultado en el claustro de la Catedral con una lauda que rezaba: "Aquí yace Anchieta, que sus obras no alabó ni las de otros despreció".

FRANZISKO MENDIETAKOA, PINTORE BIZKAITARRA

Francisco de Mendieta y Retes, Ayalako Mendieta herrian mundura etorria, itxura danez, baina Bilbon biziaz ezagutu zena XVI. mendearen azken partean, pintore ospetsu bezala ezagutu ere. Artistaz gainera, idazlea ere bazen, Bizkaiko *Coronica* baten egilea. Lan honen laugarren parte, eskerrak Juan Carlos Guerra idazleari ezagutzen dugu.

Artista hau, Gaztelako Fernando Vgarrena *Bizkaiko Foruak Zinatzearen* egilea, ez dakar oraintsu Luis Madariagak argitaratu duen *Pintores Vascos* izeneko katalogatze-liburuak.

Asko dira berari buruz idatzi dutenak, gure herrian ezagutzen diren pintoreen artean zaharrenetarikoa bat bezala, arestian aipatu dugun Bizkaiko Koronikaren egile bezala eta baita ere Santiago parrokian Joan Baionakoaren eskultura jartzeko irudi bat borratu zuelako sortu zuen hauzi eta iskanbilagatik ere.

Bere bizitzaren zertzeladak, onduen eta gehien aztertu zituen Dario de Areitio genuen, noski. Eta honek, RIEV (1929) eta B.R.S.B. A.P. (1954) aldizkarietan eman zituen berrieri jarraituko diogu. Lanok, egilea hil ondorean, *Temas históricos vascos* (Bilbao, 1969) izeneko lan hautatuetan berriz argitaratu ziren.

Bilboko Santiago eleizan *Zahar doilorraren historia* errepresentatzen zuen ohol bat pintatu omen zuen, eta parrokia honen aldareak berritu, bertako San Juan Bataiatzailearen erretaulari bukaera eman ere bai (hemen izan bai zituen aipatu ditugun istiluak). San Antongo parrokiarako ere erretaula bat pintatu zuen, baina gaur ez dugu bere azterranik. Beste lan aipagarri askoren artean Bergarako Santa Marina eleizarako monumentu bat ere bai, baina hau ere galdua da.

Mendietaren lanik ezagunena *Bizkaiko Foruen Zina* dugu, Gernika-ko Batzar-etxean luzaro gorde zena eta handik Bilboko Museo de Bellas Artes-era pasatu zutena.

Delmas-ek, *Guía del Señorío de Vizcaya*-n (1965eko edizio berriaren 191. orrialdean) dionez: Gure historiako kuadru bitxi hau Londres-ko taberna batean aurkitu omen zen, eta merkatutzako itsas-ontzi bateko kapitain batek erosi omen zuen, eta hemengo itsas-bazterrara heldu bezain laster gure herrirako erregalatu omen zuen. Gaur egun, kuadru honetatik ateratako beste kopia batzuk ere ezagutzen dira.

Kuadru hau edo beronen antzerako bat dakar Dario Areitiokoak gogora (RIEV, XX, 1929, 350/351 orr.), Madrilgo Biblioteca Nacional-eko eskutitz batetik jasotako berrietatik hartua. Erregea oinhuksik agertzen den hura, Mendietarena dela baiezttera heldu gabe ordea. Baina

Areitiok RIEV-en dakarren idazkia irakurrita, Biblioteca Nacional-eko eskutitz hori argi eta garbi dago Andres Poza-ko lizentziatuaren *Antiguas Lenguas de las Españas*-ko XVI. kapituluaren azken zatiaren berdina dela. Hobeto esan, Poza-gandik kopiatua. Areitio nonbait ez zen konturatu, edo bestela inoiz ez zuen irakurri Poza-ren liburua.

Bi idazkiok elkarren artean duten diferentzia batekin ohartzen gara: Poza lizentziatua, San Agustin monasterioko bizkaitarren kapilar mintzatzen delarik, Brujas-eko hirian; Areitiok, aipatu dugun eskutitzari jarraituaz, Burgos-eko hiriaz ari da eta ez Brujas-ekoaz.

Kuadru hontaz Delmas-ek jartzen dituen ibilerak hola direlarik ere, ustezko handiegia litzake Pozak Brujas-en jartzen duen kuadru ber-bera izatea. Kuadruari buruz egiten dituen adibide jeneralak elkarren antzerakoak direnez gero, ez litzake hain harrigarria. Baina errege eta zaldunak oinhutsik direla uste izateak, zalantzaren artean ere ez dirudi hain gauza zehatza (Poza-k dionez, bere garaira arte iraun zuen oinhutsik zin egiteko ohitura horrek); hala ere, harrigarriena, Poza-k egilearen berririk ez ematea da, baldin Mendieta izan balitz, biak elkarren hurbilekoak zirenez, sortzez eta adinez. Baina gai hau argi jartzea oso nekeza izango dala iduritzen zaigu.

Allende Salazar-en iritziz, Madrilgo klausura-komentu batean arkitzen den Begoñako Amaren kuadru bat ere Mendietaarena izan daiteke, bertan agertzen diren trajeak eta *Foruak Zinatzea*-renean dau-den bezalakoak direlako. Hau, estudiagarria da, pintore honen lanen azterketarako.

Mendietaren maixu eta laguntzaile, itxura denez, Franzisko Vázquez izan omen zen. Bilbon bizi zen pintorea hau ere. Zeren Franzisko Mendietakoa, bere morroin zen Peru Mendietakoaren eta María Retes-koaren semetzakoa omen zen, eta emakumezko honek ere zenbait urtean bere etxean zerbitu omen zuen. Eta, bestalde, emakumezko hau Ayalako Mendietakoa omen zen —pintorearen jaioterria ere hau izan zitekean—. Zenbait puntu aski ilun daude. Emakume hau, 1556ean, izorra zelarik, Franzisko Vázquez-en etxetik bere herrira joan omen zen, erditzera. Gure pintore honen jaiotza ote? Hala bere anai-arrebaren bat? Zeren, 1543rako Santiagoko eleizan pintaketan ezagutzen zela, dio Areitiok, eta urteen numeruetan hutsen bat baldin ez badago, bere ama hamairu urte geroago ere haurdu zela esan behar. Edo, bestela, Vázquez de Mendieta, beste pertsonaje bat da. Hau ere ditekenea.

Areitiok dionez, Mendietak, deituraz, inoiz Vázquez de Mendieta erabiltzen omen zuen. Ene iduriz, garaiko ohiturari jaramon eginaz, Franzisko Vázquez hori, maixu eta laguntzaile baino zerbait gehiago zela esango nuke. Orduko otseinak jauntxoeri zioten menpetasuna gogoan

edukirik, nork uka egiazko aita ez zenik? Baina arteaz eta artistaz ari garenez, gure haritik aldentzen den gauza da hau.

Dena dela, Franzisko Vázquez-ek Bilboko Kontzejuaren aurrean bere biloben gurasotzari buruz testamentatzean, Franzisko Mendieta-koa presentatu zuen fiatzaile, eta honek, Bilboko bizilagun zela egiztatzeko, beste bi artista zituen lekuko: Hernando Ibarguen-goa, tailatzailea, eta Domiku Bedia-koa, pintorea.

Hara hemen beste bi artista, Euskal Herriko semeak, guretzat ez-ezagunak direnak. Hoiiek bezala dugu ilunpean ehun urte geroagoko Joan Antonio Lizasoain ere. Honen pinturak Joakin Yrizar arkitektuak gordetzen ditu, eta 1682an Bergaran eginak omen dira.

Ez da erraz *Bizkaiko Foruen Zinatzea*-ren estiluz iritzi zihurra ematea. Errenazimentuko lan honek, Europaren erdi aldeko giroen kutsua adierazten badu ere, materialik gutxitxo dugu bera eta bere garaikorik. Argi dagoena da, oraindik iker-lan asko egin beharra dugula gure herriko artearen oinharriak behar bezala finkatu ahal izateko.

Si toda la tinta vertida y todo el tiempo perdido sobre afirmaciones y negaciones de la existencia de artistas en el país en tiempos pasados se hubiera dedicado a la investigación, hoy hubiéramos estado mucho más próximos en explayar la auténtica realidad sobre el asunto. Como en su día lo hicimos con Baltasar de Echave, en el artículo de hoy trataremos de otro pintor renacentista: Francisco de Mendieta, cuya omisión hemos observado en la obra *Pintores vascos*, de Luis Madariaga, de reciente publicación y que como primer intento de catalogación consideramos obra muy loable.

Además de pequeñas aportaciones, tomamos como base la investigación llevada a cabo por Darío de Areitio, y que vieron la luz en RIEV y en el B.R.S.V.A.P.

Francisco de Mendieta y Retes debió nacer en Mendieta (valle de Ayala), y siendo vecino de Bilbao en la segunda mitad del siglo XVI, destacó como gran pintor. Fue, además, autor de una *Coronica* de Vizcaya, cuya cuarta parte conocemos gracias al venerable escritor J. C. de Guerra.

Varios han sido los que han tratado de su figura, como uno de los pintores más antiguos conocidos en el país, como autor de los referidos Anales de Vizcaya, por el escandaloso pleito en que estuvo enzarzado por haber borrado la pintura de una imagen y en su lugar puso el escudo

de armas de Juan de Bayona por mandato de éste, en la parroquia de Santiago, pero sobre todo por el famoso cuadro de la *Jura de los Fueros de Vizcaya*, por Fernando V de Castilla.

Pintó para esta iglesia de Santiago una tabla con la historia del rico avariento, retocó los altares de esta parroquia y concluyó el retablo de San Juan Bautista (donde tuvo el altercado aludido). Para la parroquia de San Antón, del mismo Bilbao, pintó un retablo cuyo paradero actual se desconoce. Y entre otras muchas obras notables, fue también autor de un monumento para la iglesia de Santa Marina de Vergara, también desaparecida.

Lo que más se conoce de Francisco de Mendieta es su cuadro *Jura de los Fueros de Vizcaya*, que se conservó en la Casa de Juntas de Guernica y luego pasó al Museo de Bellas Artes, de Bilbao.

Según Delmas, en su *Guía del Señorío de Vizcaya*, año 1864, "Este histórico y muy curioso cuadro fue hallado en Londres en una taberna y lo compró el capitán de un buque mercante, que lo regaló a su país así que pisó sus costas". Hoy existen varias copias de esta obra.

Al parecer, Francisco Vázquez fue el maestro y protector de Francisco de Mendieta, por ser éste hijo natural de su criado Pedro de Mendieta y de María de Retes que también le sirvió algunos años. Esta, a la vez, coincidía ser de Mendieta, del valle de Ayala, pueblo donde se atribuye el nacimiento del pintor.

Es difícil opinar sobre la influencia de estilo de esta obra renacentista de la *Jura de los Fueros de Vizcaya* por Fernando El Católico. Aunque se perfilen corrientes de la Europa Central, no disponemos de material suficiente para formar conjeturas de él y de su época. Lo evidente es que aún hay mucho que investigar para formarnos el material necesario para una base sólida sobre los comienzos de la pintura moderna en nuestro país.

1977-III-20.

ZUMAIAKO ETXABE ZAHARRA

Argitara berri dugu *Discursos de la Antigüedad de la Lengua Cantabra Bascongada* (1607), Baltasar Etxaberen liburua, ez dakit zenbatgarren aldiz.

B. Etxabe zaharra, gure artean askozaz ere ezagunagoa dugu literaturatik, pinturagatik baino. Eta gaur egun, artearen aldetik eman zuena askozaz ere inportanteagoa dugu bere literatura lan hura baino.

Bere liburu hartan vasco-iberismo teoriak mantentzen ditu, bere aurretik E. Garibay (1571) eta A. de Poza-k (1587) bezala; baina geroztik ur asko igaro da zubipetik eta errebizio osoa eskatzen du teoria horrek. Hitz gutxitan agertzea posible ez denez, noizbait artikulu batean adieraziko dugu. Orain, hemen, Etxabe artista interesatzen zaigu, zalantzarik gabe, garrantzi handiagoa duena.

A. de Huartek egin badu ere Etxaberen biografiarik zehatzena (ikus, *Echave el viejo*, "Euskalerrriaren alde", 1927), Karmelo Etxegarai-koak eman zizkigun lehen berriak artista bezala, bere *La tradición artística del pueblo vasco* lanean (Bilbao, 1919).

Hala ere, Etxaberen lan guzia Mejikon dagoanez, ez da erraz aburu zuzenak ematea, besteren eskutik jasotako ageriez idatzi beharra dugunez gero.

Baltasar Etxabe Orio, Zumaian jaio zen, 1548-an. Bere familikoek olak zituzten Oikinan. Bere anaia nagusiagoa zen Joan, ola-zaharretan eta itsas-ontzigitza lanetan jarraitu zuena. Baltasar, lege-gizona, idazlea eta pintorea, 1573an Mejikora heldu zen, eta bertako Real Audiencia-ko Magistradu izan zen.

Baina bere ekintzarik gogoangarriena, pintura eskola sortzea. Europa zaharreko arte berriak Ameriketara, bereziki Mejikon, lehen aldiz zabaldu zutenetako dugu, Alonso Vázquez-ekin batean. Bere emaztea ere pintorea zen. Are gehiago, batzuen ustez, Baltasarrek, bere emazteagandik ikasi omen zuen pintura. Dena dela, bere emaztea oso ezaguna zen garai hartan "La Zumaya" izenez, hau ere zumaiarra zalako.

Baltasarrek erabili zituen gairik gehienak erlijiozkoak izan ziren. Mejikoko eleiza askotarako pintatu zuen. Zenbait erretaula oso ere bai. Bernardo de Balbuena poetak, bere bertso batean, "pintor divino" deitzen dio.

Egin zituen lanen lista, Etxegarayk biltzea lortu ahal izan zuena, aski handia da, eta 1600etik geroztikoak dira. F. Kaperotxipik 1608tik 1650era bitartekoak direla, dio. Baina hau ezina da, zeren Etxabe zaharra 1620 eta 1623 bitartean hil zalako.

Behar bada beste arrazoi bide bat dugu hemen. Baltasarrek seme bat zuen Baltasar Etxabe Ibia izen-deituraz, gurasoen artegintzari jarraitu ziona, eta "Echave el Viejo" aitarekin bereizteko "Echave el Mozo" deitzen ziotena. Eta seme honek, bere aldetik, beste seme bat zuen (Echave y Rioja deituraz) aitona eta aitak bezala Baltasar izena zuena

eta gainera pintorea zena. L. Madariagaren *Pintores Vascos*-en ikus genezakean bezala.

Etxabe zaharraren lanetan onenetakotzat jotzen da *La Oración del Huerto*, Mejikoko Academia de Bellas Artes-en gordetzen dena.

Angulo Iñíguez-ek dionez, beranduko errenazentista dugu, behar bada Toledon edo eskolatua. Baina zihur ez dakigu non egin zituen arte ikasketak, ez berak eta ez bere emazteak. Baina bere obren estiloak argi adierazten du Italia aldean dituela iturburuak, eta batez ere Mejikon bere garai eta ingurukoengandik ondo berezia dala kolorez.

Xochimilco-ko erretaulan eta Mejikoko Museoan azertu beharko dira eskolaren jatorri zehatzak.

La nueva reedición de *Discursos de la Antigüedad...* (1607), de Baltasar de Echave nos trae el recuerdo de esta figura, más conocida en las Letras que en las Artes, en nuestro país. Pero que hoy hemos de reconocer como obra superior su valor pictórico, aún sin desquitar en lo literario.

En lo literario desarrolló la teoría del vasco-iberismo, como sus precursores E. Garibay y el Licenciado A. de Poza. Pero el actual estado sobre las investigaciones del vasco-iberismo están sujetas a una total revisión, y que tal vez, más tarde dediquemos algún artículo descriptivo del estado actual de la citada teoría.

Sobre biografía y linaje de los Echave han tratado ampliamente A. de Huarte y Adolfo de Urquijo. Sabemos que Baltasar Echave Orio, "El Viejo", nació en Zumaya en 1548, hijo de ferrones de Oiquina y que en 1573 llegó a Méjico, donde ocupó el cargo de Magistrado en la Real Audiencia.

Pero quien mejor y más datos ha recogido de su obra pictórica es Carmelo de Echegaray. Su esposa, "La Zumaya", pintora también, así como su hijo y su nieto homónimos.

Toda su obra se halla en Méjico, fechada desde 1600 en adelante. Su fallecimiento acaeció entre 1620 y 1623. Casi toda la temática ha sido religiosa, pues trabajó para muchas iglesias mejicanas.

Su estilo, renacentista tardío, es italianizante, con un gusto peculiar en el colorido que le distingue de los pintores contemporáneos que trabajaron en Méjico. No obstante, sobre el origen de su escuela habría

que investigar en sus trabajos del retablo de Xochimilco y en el Museo de Méjico.

1971-XI-29.

ARTETA-REN PLASTIKA ABURUAK

Aurten, Madrilgo Banco de Bilbao etxea egin zenetik mende erdi betetzean, toki berean erakusketa bat eskaini zaio Aurelio Artetari diru-etxe honen horma biribilaren biran dauden freskoen egilea den oroiz. Gainera, liburu eder bat ere eskaini zaio bilbotar pintoreari, bere bizitza eta lanak estudiantuz. Liburu honen egile, J. de la Puente, M. Llano Gorostiza eta G. Perales Soriano dira. Lehenengoak, kritika eder eta jakingarri bat dakar; bigarrenak, bizitzaren alderdia historiatzen du gehien bat, eta kritikari ikutzen dionean ez darama biderik egokiena bere setakeriegatik; hirugarrenak, freskoak egiteko teknika eta Artetak honetarako zituen dohaiak agertzen ditu. Liburu hau irudiz ondo hornitua dator, batez ere Banco de Bilbao-ko lan guziak eta bera burutzeko jarraitu zituen urratsak, aurrez gertatzen zituen marrazki edo boztoen bidez.

Bestalde, aurten bertan, La Gran Enciclopedia Vasca argitaldaria bi liburuxka eskaini dizkio Artetari "Biblioteca: Pintores y Escultores Vascos" sailean. Eta, azken aldi hontan euskal pinturari buruz argitaratzen ari diren liburuekin, badugu non aztertu gure mende honen hasieran indartu zen artegintza.

Zabaldu diren eritzi guziak ez doaz bide berdinetik eta guk ere geure emaitza eskaini nahi dugu, lehenago jardun ginanez gainera eskolatzat eman den artegintzaren maisurik berezienaren gorasarrez.

Hasteko argitu behar duguna zera da, gauza bat dala Euskal Herriko pintorea izatea eta beste bat Euskal Pinturaren Eskolakoa izatea. Honetarako ezta aski bertan jaioak edo herbestetik etorria bertako lurrari finkatua izatea. Euskal Pinturaren Eskola deitzera etorri dena beste gauza bat da. Eskola delako hau pintatzeko era baten inguruan konpromisoa hartzean eta bertan hezitzean oinharritzen da, eta beti ezta beharrezkoa Euskal Herriko gaiak pintatzea —Iturrino bera dugu honen adigarri—. Egia esan, 1911an sortu zen Bilbon Euskal Pintoreen Elkarte, eta gehienak ziren bertan inguratuak; baina, beretarik, postimpresionista bideetatik bakoitzak bere gisara arituz landu ziren joera berezihok gorpuzten dute eskola estilo hori. Eta Arteta genuen dudarik gabe estilo hortako pintorerik eredugarriena.

A. Arteta.

Eskolaren bereizkuntza hori ikertzeko, gaur oraindik, beharrezkoak zaizkigu Juan de la Encina-ren kritikak ezagutzea, eta A. Valverde-k bere *Ibar ixilean* argitaratu zuen hitzaldiarekin begiratu, gaurtikako perspektibarekin jabetzeko. M. Llano Gorostizak, bere aldetik hainbeste idatzi duelarik ere, ez dio eritzien aldetik ezeri antzik ematen. Raul Chavarri-k ostera, aburu hobeagoz ikusten du, baina lastima da joan zen mende erditik gure herrian goraka etorren mugimendu hura bere historian ez ezagutzea; hala ere, bere *Maestros de la pintura vasca*-ren sarrera luzea oso ona da. Onak diren bezala, Artetari

buruz, de la Puente eta Perales-en aburuak. Txalotzekoa den bezala, bere gogo onagatik, Waldo Aguiar pintorearena.

Arte eskola bat —Antxon Valverde-k zion bezala—, ezta materiako gauza bat, eskuz ikutu eta begiz ikus daitekeana; ez. Zentzumenez eta sentimenez begiratu eta konprenitu beharrezko gauza izpirituala dalako.

Arteta beraren ekintza hobekuntzen goraka aldakor joan zen, bere barnetiko gogoak bultzaturik. Bere buruari gehiegi eskatzen ohitua zen eta honegatik oso konformagaitza bere izaeraz. Beti goragoko mailetara iritxi nahirik. 1930ean *Bañuzaleek* (Bañistas) lanarekin irabazi zuen Premio Nacional de Pintura, izango da bere saririk handiena, eta 1932an erakusketako lehen medailla *Itsas-gizonak* (Hombre del mar) lanagatik. Hain humilla zenez, sari bietarako bere adiskideak beharturik parte hartu behar izan zuen. Orduan, famaz jabetu zen, baina hala ere bere apaltasunetik inork ez zuen atera. Aspaldi ahaztu xamar bagenduen ere, orain berriz baliatuaz dator.

Bere obretako gairik gehienak Euskal Herriko langintzak izan ziren. Gizon eta emakumeen lanak kantatuaz. Bere ekintza bidea, Paris-ko postimpresionismo eskolatik hasi eta *El éxodo* hirukoitzera arte, Madrilgo eta Logroñoko freskoetatik igaroaz, eta *Arratiako Eba*, *Laietan*, *Arrantzaleak*, *Astodun neska*, *Langile hauzoa*, *Bañuzaleak*, *Itsasoan galduak*, eta abarrek osatzen dute bere eboluzioa, formak eta adibideak artistak tinko jarraitu zituen bide luzeak erakusten dituztela, arestian aipatu dugun bezala, Euskal Pinturaren Eskolako artistarik ospetsuenaren mailan jartzen dute.

Bere artista neurria adiarazten digute, teknika eta sorketaren aldetik, freskogintzak batez ere. Hondarra, karea eta ura ondo eta azkar erabili beharrezko elementuak hormak freskoan pintatzeko. Hontan, eginala zihurtasunez jarraitu behar du artistak, lanean ari delarik. Egite teknikak geroko konponketarik ez bai du onhartzten. Gainera, kolorea ere horma bustian eman behar denez, lehortu ondorean zelan geldituko den ere aurrez pentsatua izan behar du. Teknika neketsua beraz. Pinturaren berri dakitenak konturatuko dira zein zaila den espezialitate hau.

Madrilgo Banco de Bilbao-ko hormak pintatzeko, Rikardo Bastida arkitektoak, gaia libre utzi zion bere gisara edo asmoetara pintatu zezan, eta Euskal Herriko langintzak hartu zituen, hemengo gizonei eta emakumeei beren langintzak goresteko. Baina hori bezain garrantzizkoa da gaia eramateko arte era, teknika eramatean erabiltzen dituen konposizio eta kolorezko balioak, impresionismoak ekarri zituen argitasunak freskoen teknikaz Europa zaharreko edergintza ereri jarraituaz, jentil aroko greko-erromano eta pizkunde garaiko maisuak

bezalako irudiak eginaz; edergintza zaharra kolore eta balio berriekin jokatuaz.

Europa zaharreko beste era, bigarren parteko freskogintzan agertzen du, Erriojako Seminarioan pintatu zuen absidean —egia esan, tokiak berak ere erlijio gaia eskatzen zion—, baina gaia hautatzean kontuan izan zuen Europako kulturaren beste partea, eta estiloaz gainera izpirituzko aburuak sentiaraziz bizantinotik gotikorako joerak hartu zituen, kolore apalagoetan, baina bere kromatikaren aberastasun osoan eramanez. Honek, hain europarra den izpirituzko munduaren heziketa sinbolizatzen du.

Hormetako bi lanok, Europako gogo orokorrarekin, artistaren aburu zabala adiarazten digute, bere ikusmira lasaia, naro begiratzen duelarik joera aldakorren eta moda laburren gainekaldetik edergintzaren betikotasuneruntz.

Nos es de rigor soslayar los conceptos plásticos de Arteta en el presente año que se cumple medio siglo de la construcción del edificio del Banco de Bilbao en Madrid, máxime cuando a Aurelio Arteta, autor de los frescos que decoran la rotunda de dicha casa, se le ha dedicado una exposición en la mencionada entidad bancaria con la publicación de un hermoso libro monográfico donde se estudian la vida y la obra del mismo, debido a las plumas de J. de la Puente, M. Llano Gorostiza y G. Perales Soriano. Por otra parte, La Gran Enciclopedia Vasca le ha dedicado dos de los cuadernos de su colección "Biblioteca: Pintores y Escultores Vascos". La personalidad de este gran pintor merece mi más elogiosa consideración.

Aurelio Arteta, formado en la Europa de comienzos de nuestro siglo y estrechamente vinculado al movimiento de pintores que radicaban en torno a Bilbao, cuya dinámica impulsó al artista a la superación de las tendencias que predominaban y de la línea tomada por sí mismo hasta el punto de considerársele como el más representativo de dicho movimiento. Su trayectoria, desde los inicios postimpresionistas de la escuela parisina hasta el tríptico titulado *El éxodo*, pasando por los frescos del Banco de Bilbao en Madrid y los del Seminario de Logroño, y los característicos lienzos, como son la *Eva arratiana*, *Layadores*, *Pescadores Vascos*, *La chica del burro*, *Barrio obrero*, *Bañistas*, *Náufragos*, etc., son todo un proceso evolutivo en una larga ruta con diversas formas y expresiones en la concepción plástica seguida tan tenazmente, que le

situan como a la figura más señera de la llamada Escuela Vasca de Pintura.

Su concepción dimensional de las perspectivas tratadas en reducidos enmarques revelan la maestría de estilo y síntesis, orden en la composición y las formas, que unidos a las características de matizaciones en rica cromática, generalmente magra con su particular alternancia de luces, son las predominantes que destacan en sus obras.

Para catalogar la calidad técnica y su capacidad creadora, debemos mostrar especial atención a sus frescos. Su difícil ejecución técnica basada en la arena, cal y agua, y el delicado proceso que exige actuar con rapidez y certeza; son palabras serias para quienes conocen las diversas modalidades pictóricas.

Arteta, para concebir los murales de la rotonda del Banco de Bilbao madrileño —para cuyo trabajo fue contratado con opción a tema libre—, supo mirar con mente serena; plasmó a su pueblo vasco dentro del temario de las principales manifestaciones de la vida de su época. Pero tan importante, es el modo con que supo desarrollar el tema, en las técnicas de ejecución, composición y los valores cromáticos empleados, conjugando las luces de la reciente aportación impresionista con la técnica al fresco y figuras idealizadas en el marco de la cultura occidental, heredados del antiguo paganismo greco-romano y los grandes maestros del Renacimiento.

La otra versión, hereditariamente europea, en su segunda etapa, plasmó en los frescos del Seminario de Logroño, con una obra esencialista que entronca con la espiritualidad bizantino-gótica.

Ambos murales manifiestan de manera simbólica la tradición cultural de la vieja Europa, con amplia y serena visión conceptual del artista cuyas perspectivas se remontan muy por encima de toda tendencia pasajera en las líneas figurativas, para realizar una obra ambiciosamente estable y duradera en el transcurso de los tiempos.

1973-XI-19.

JUAN ETXEBARRIA, BERE EHUNGARREN URTEBURUAN

Aurten betetzen dira ehun urte Juan Etxebarria jaio zenetik. Kolore armaniak oihaletara eramaten parerik ez zuen pintatzaile hau Bilbon sortu zen 1875eko apirilaren 14an.

Oraindik hurbil dugu igazko urtean Madrid-en, Banco de Bilbao-ko geletan egin zitzaion omenezko erakusketa. Eta, erakusketa bide, Joaquín de la Puente arte-kritikalariak berebiziko liburu eder bat eskaini zion. Liburuaren 142 orrialdeak zehar artistaren bizitza eta lagintza zehatz aztertzen ditu, 6 obraren kolorezko erreproduzioak, 32 lamina beltz-zuriz, zenbait fotografia, eta bukaeran Juan Etxebarria ber-beraren zenbait artikulu eta idaz-saio pinturagintzari buruz.

Etxebarriak, arte zaletasuna gatzetxotatik agertu bazuen ere, berandu heldu zion artegintzako bizitzari. Injenerutza estudiatu zuen Mittweida (Sajonia) hirian eta aitak bere siderurjika lantegien buru gisa jarri zuen. Hala ere, semeak barnetik zeraman arte-mina ezagutzen zuen eta 1902an, amaren heriotza ondorean, pinturagintzari ekin zezan libre utzi zuen. Lehenengo, Bilbon bertan, Losada-ren estudiora jo zuen. Hemengo ikasketen ondotik, 1903ko abenduan, F. Iturrino eta P. Durrio lagun zituela Paris-era joan zen.

Paris-en, Gauguin-en eskolatik igaro zen, Degas, Vuillard eta Rousseau adiskide izan zituen. Pio Baroja bera ere Paris-ko egonaldi hartan ezagutu zuen.

Europan zehar zenbait ibilaldi egin zituen. Paris-en bertan eskondu zen, eta lehen semea izan zutenean, 1911an, Euskal Herrira etorri zen, Mutrikun eta Ondarroan bizitzeko.

1912an Paris-ko Udazken Gelan egin zuen erakusketa bide, Camile Maclair kritikaginak estudio oso ona egin omen zion, garai hartako pintorerik hobereenen arteko jarriaz. Era berean Guillaume Apollinaire poetaren laudorioak jaso zituen.

Gero, 1914an Madrid-era joan zen bizitzera, eta urrengo urtetik estudio bat iriki zuen Castelló kalean. Orduan heldu zion lanari jotake. 1916an Bilboko artista elkartearen, urtarrilaren 21ean, iriki zuen bakarreko lehen erakusketa; geroago, urte bereko maiatzean Madrid-eko Ateneo-an berriz irikiko zuena. Juan de la Encina kritikatzailak goresmenik hobereenak eskaini zizkion. Pio Baroja bera, arte-kritikaz ihardutzen ez bazen ere, gutiago inoren zuriketaz, nornahiri zigorra emateko hobia zen lausenguz aritzeko baino, eta hala ere, sentipenez eta jakitez Etxebarriak jaso zituen Barojaren ohorezko hitzik samurrenak.

Azken urteetan bihotzetik sufritzen zuen eta gaitz honek eraman zuen mundutik, Madrid-en bertan, 1931ko uztailaren 8an. Heriotza ondorean, Museo Nacional de Arte Moderno-k, bere 55 obrakin omenezko erakusketa bat antolatu zuen. Ohore handiagorik ez zen posible; baina geroztik aski ahaztua izan dugu, igaz Banco de Bilbao gogoratu arte.

J. Etxebarria.

Bere lanean, Gauguin-en eskolak ondo aprobetxatu bazituen ere, haren bideak laster utzi zituen bere gisara abiatzeko. Konformagaitza zen. Beti bide berriak aurkitu nahirik ari zenez, lehenago berak egindako lanak ere ez zituen gogoko.

Pinturagintza landuenean ari zenean, bere adiskide Iturrino bezalako *fauve* izatera heldu ez bazen ere, eskola horretatik hurbil ibili zen. Eta eskola hortakoak bezala maite zituen koloreak. Kolore gardenez, gelditu gabeko berritzean aritu izan zen bere ekintza guzian. Gris eta urdinen armonia, musker kolorez ikutuaz, doinuazko armoniak bezala oihaletan zabalduz; koloreen poeta bihurtzeraino.

Gaietan berriz, garaiko intelektualen erretratugintzan franko aritu izan zen: Baroja, Unamuno, Valle-Inclán, Maeztu, Azorín, Juan Ramón, eta abar. Horrez gainera, paisajeak, lorak eta herritar arruntak, Granada-ko ijitoak, rusiarrak, gaztelarrak, eta batez ere euskaldungoak du toki berezia bere obran. Koloreak berriz, hemengoak ditu Gaztelanian pintatzen duenean ere.

Hein batean, inpresionisten ondorengo da, postinpresionista, haien lirismoak utzita asmakizunetara nahi zuena. Da Vinci-k bezala, artea buru-lantzat hartu zuena. Inondik ere ez zen imitatzaile eta bide berriak irikiz etorri zen. Bere lurreko urdin freskoetan aurkitzen ditu koloreak erabiltzeko erak, eta itsasoa bera ere gure zerura begira eginaz. Honegatik, pertsonalitate berezia du postinpresionista guzien artean. Jakintzaren laguntzaz, bere psikisean, bere jatorrian aurkitzen zuen bidea.

Bere pinturaz eta izkribuz artezko aburuak berritzen lagundu zuen.

El presente año se cumple el centenario del nacimiento del pintor bilbaíno Juan de Echevarría, a quien el Banco de Bilbao en Madrid acaba de dedicarle (1974) un homenaje con la exposición de sus obras y un libro debido a la prestigiosa pluma de Joaquín de la Puente.

Echevarría dejó su profesión de ingeniero en 1902 para dedicarse exclusivamente a la pintura. Cursó sus primeros estudios en la escuela de Losada en el mismo Bilbao, para marcharse en diciembre de 1903 a París, en compañía de Francisco Iturrino y Paco Durrio.

París y sus viajes por Europa formaron al artista. En 1911 se instala en Motrico y Ondárroa, donde trabaja poco tiempo. En 1912 expone en París y el crítico Camille Mauclair le considera como a una de las revelaciones pictóricas más extraordinarias de aquel momento y afirmando que le correspondería un puesto culminante en el arte. El poeta Apollinaire también proclamó en su favor.

En 1914 marchó a Madrid, y el próximo año instaló su estudio en la calle Castelló de la capital de España, donde trabajó activamente. En enero de 1916 hizo su primera exposición individual en la Asociación de Artistas Vascos de Bilbao, y en mayo del mismo año en el Ateneo madrileño. Y a su fallecimiento, acaecido en 1931, el Museo Nacional de Arte Moderno le dedicó una exposición en homenaje póstumo.

Tuvo en él influencia el culto al color de los fauvistas, colores que

encontró en su tierra vasca y que le seguirían en sus temas castellanos, granadinos y hasta en las estepas rusas.

Además de destacar como gran retratista, sus temas preferidos fueron los paisajes y paisanajes de su tierra, de Castilla y de Granada, más los motivos de flores. En toda su obra destaca la armonía de color.

Echevarría, con su obra pictórica y sus escritos contribuyó a la renovación de las artes.

1975-I-13.

JULIAN TELLAETXEREN ITSAS GOGOIA

Egunotan, merezimendurik aski zuen Julian Tellaetxeren omenezko erakusketa idekirik aurkitzen dugu Donostiako Etxeberria Arte Gelan (Alfonso VIII kalearen 4.ean). Erakusketa idekitzean, sarrera gisa, Manuel Llano Gorostizak hitzaldi bat eman zuen, pintore honen bizitza eta lanen berri emanez. Hizlariak agertu zuenez, euskaldun pintore honi ez zitziola eman merezi zuen maila. Inpresionismo ondorean hemen sortu zen euskal eskolaren guna zer zen ongi konprenitzen ez den artean holakorik maiz gertatuko zaigu. Lehenago ere esana dugu, bi gauzak ematen diotela bere nortasuna euskal eskola deritzan honi: gaia eta pintatzeko era. Jesus Olasagastik aski ongi ikusi zuen bezala. Honek agertu zituen iritzieri buruz ikus M. Flores Kaperotxipiren "Arte vasco" (1954) liburuaren 248. orrialdea. Aburu horiek kontuan harturik, J. Tellaetxek bi gauza betetzen dituela, euskal gaia eta hemen girotu zen pintatzeko era.

Badakigu hemengo artistok beren hastapenetan Paris-ko inpresionisten eskola hartu zutela, Regoyos, Guiard eta Guinea lekuko, baina Iturrinoren "fauvismo"tik eta honen ondoren bere bide berezia markatzen hasten da, eta hauetako bat dugu Julian Tellaetxe.

Tellaetxe Bergaran sortua zen, 1884an, baina bere gaztarotik menturazale zen nonbait eta itsasaldera jo zuen, piloto izateko, eta Lekeition bizi izan zen urte askoan. Bere gaztaroan ogibidea itsas lanetan arituaz, itsas gogoia bere barne muintaraino sartua gelditu zitziola dirudi bere artegintzak adiarazten digun itsas-mina lekuko.

Itsas zabaletan zehar ibili ondorean pinturari heldu zion. Egia esan, hamasei urterako E. Chicharro-ren eskolatik pasatua zen eta hamazortzikin Paris-ko Julien eta Colarosi-ren akademitatik igaro. Hogetazaz-

J. Tellaetxe.

pikin, 1911. urtean, Euskal Artisten Elkartearen sortzaileen artean aurkitzen dugu eta geroztik eten gabe jarraitu zion bere arte lanari.

Orduan, itsas-minak zeraman bere pintzela, bere ojhaletan ageri denez. Maite bai zituen gure itsas-hegalak eta gure itsas-jendea. Hauek hartu zituen gai, itsaso paisajeak baino areago marinelen bizitza-lanak eta horien inguru guzia, itsasontziak, itsas bazterreko jendea bere zereginetan, haurrak altzoan dituzten emakumezkoak beren senarren zai, baina batez ere arrantzale sendoak pentsakor, itsas-gizon hauen psikologia adiaraziz. Jende honen mundua barnetik erakusten digularik.

Konparaketak egiten zaleak direnak Gauguin eta Matisse-ren kidesunak aurkituko dituzte irudiak edo marraz egiteko eran, postinpresionisteri lotu nahiko dituzte gure artistok, baina hauek ere bakoitzak bere erak eta estiloak dituzte, bakoitzak bere nortasuna gordeaz, Paris-ko eskola hartakoak bakoitzak bere era zuen bezala. Eta Euskal Herriko artistak hangoen jokera baliaturik hemen beren gisa heltzeraino jarraitu bazuten, mamitze honetatik dagokio, bertako eskola baten ingurua lortzea. Eta eskola honetan nortasun handia zuen Tellaetxek, gaiz eta eraz.

Etnia, marinel gizarte eta hioen ingurua sentitzen zuen eta poesia darioten oihalak pintatu zituen, folklokerian erorigabe. Bere lanak, bertsolarienak bezala, bat-batekoak dira. Estilo arinez baina sarkorrak; garbi ta zintzo egindako lanak, handikeririk gabe, gai ximpletan jasoko zituen jende apalak era apalez.

Bere oihalak, azpitik okres eta gaintetik gorri, urdinez, beltzez eta batez ere zuriz edo gris eta zurizko gamaz. Kolore guti, baina biziak eta oihaletan ongi armonizatuak. Bere dibujogintza oso segurua zen, lerro eta marraz zalantza gabe eramanez eta gaintetiko pintaketak oso ximpleak, oihalak doi doi beteak edo guztiz bete gabeak. Gehiegizko pintaketetara heldu gabe uzten zituen eta bere dibujogintza eta langintza osoa biluzik ageri dira. Biluzik, bere lanaren teknika guzia ikus eta ikertzeko eran, baina bete beterik ikuslearen begietarako. Sanginazko dibujoetan dimensioak agertzen ditu, baina orio oihaletan gehien geometria zapala da, kolorezko ekilibrioak eta dibujoen linealtasunaz ardura gehiago jarriaz. Laukirik gehien gehienak, beraz, ahalik ikutu gutienez eginak dira, berebiziko grazia dutelarik. Nortasun handia nabari dutela.

Errepublika garaian, Donostian, Aszentzio Martiarenaren ordeko egiten zuen, honen eskolan. Gudatean, Euskal Artisten Erakusketak antolatu zituen Europako herri askotan, eta Jose Maria Uzelayekin baten zer ikusirik badu Picassok "Gernika" pinta zezan. Gero, beste artista eta intelektual askok bezala, desterruan ikusi zuen bere burua. 1952an Peru-ko Tesoro Artístico Nacional-eko zainzaile izendatu zuten. Eta Lima bertan hil zen. Bere seme Albertok dionez 1957ko Gabon egunean hil omen zen.

Paris-tikako haize berrieri leihoa idekiz hemengo eskola sortu zuten artista aintzinlarietako bat zen. Itsas naturaren inguruan bere gogoaren giroa aurkitu zuena eta bere pintzelen bidez giro honek nabari zuen poesia oihaletan itsatsi zuena.

En la Sala de Arte Echeberria (Alfonso VIII, 4) de la ciudad permanece abierta al público la exposición-homenaje al pintor Julián de Tellaeché. Una preciosa antología de este autor invade las salas bien iluminadas. En la inauguración intervino Manuel Llano Gorostiza con una conferencia sobre la vida y las obras de este gran pintor vergarés.

Tellaeché fue marino en su juventud y llegó a sentir de tal manera el ambiente marino que a la hora de pintar le fluye casi exclusivamente el asunto de las gentes de mar. Prefería lo humano y no el paisaje. Por esto, no pintaba el mar, sino sus cosas, "el mar quiere no ser mirado, sino navegado y luego sugerido". Diría el propio pintor, y es la mejor interpretación en cuanto a su temática. El hombre y las cosas que éste creó, los navíos de amplias velas y las sufridas maternidades y los puertos y las faenas en los mismos, predominan casi exclusivamente en la obra de Tellaeché.

Pintor de dibujo fino y seguro, que empasta sobre fondos de ocre depositando sus limpios y puros colores, predominando gamas de azul y blanco, de blanco y gris, contrastados a veces con el rojo. Los lienzos a veces los dejaba sin cubrir del todo.

Con una simpleza natural hizo una gran obra, que por su tema y estilo conviene situarle entre los grandes maestros de la escuela vasca de pintura de la primera mitad de nuestro siglo.

1976-X-25.

OTEITZA GURE ARTEAN

Gehienok jakitun garanez, Hondarribiako "Txantxangorri" etxean abuztuaren 20an iriki zuen Jurgi Oteitzak bere lanen erakusketa, eta hil honen azkenera arte iraungo du.

Presentatzen dituen lanak: 29 multiple Arantzazuko erlijio sailekoak eta 39 eskultura bere lan orokorraren antologia gisa. Harria, brontzea eta burdina darabilzki materialez. Ezta bere lan guziaz eta ezta guttiagorik ere, baizik muestratxo bat besterik ez.

Bere obrak estetikazko iker saioak dira, bide berrien bilaketaz eginak. Pizkunde garaitik datorkigun estetika uste hertsiekin bukatu nahi du, era berri bat sortzeko urratsak markatuz. Hontaz, bere lana eta pertsonalitatea neurtzeko beharrezkoa zaigu "Alfaguara"k bere *Nueva forma* sailaren Arte Bibliotekan 1968an argitaratu zuen liburua ezagutzeari, *Oteiza escultor, 1933-68*. Juan Daniel Fullaondo, Anjel

Arantzazu apostoluak, J. Oteizak egina.

Crespo eta Rafael Moneo-ren estudioekin eta Oteitzaren zenbait agirirekin, argazki ugariz hornitua.

Hondarribiako erakusketa honetan azaltzen dituen adibidezko lanak, izpiritu eta etika bidetik Kandinsky, Malevich eta Mondrian-en joeretatik abiatzen dira. Gainera estatua hutsen saioak, estetikaz bukatutzat dituenak ere agertzen ditu.

Jurgi Oteitza Enbil, Orion sortu zen 1908an. Gazterik, 1931garren urtean Gipuzkoako artista berrientzat bi-urterik behingo sariketa irabazi zuenean medicina karrera utzi eta bete betean eskulturagintzari oratu zion. 1933an, saribera berriz bereganatu zuen eta urte bete geroago, Donostian, lehen aldiz jarri zuen bakarriko erakusketa. Gero, urte askoan Hego-Ameriketara ibili zen. Buenos Aires eta Bogotá-n arte irakasle ere izan zen.

1948an itzuli zen Ameriketatik. Handik, herriaren aldeko idealak ondo finkaturik ekarri zituen. Ideal horien alderako plangintzak ere muntatu zituen, baina gure herria maila horretara irixten ez zelako edo konprenitzera heltzen ez zelako, artistaren asmoak ez ziren errotu bere nahien neurrian eta anitz atsekabe eraman ditu bata bestearen ondorean.

1950ean eman zioen Arantzazuko elizaren ataurreko eskulturagin-tza. Lanaren estudioa 1952an hasi zuen eta urrengo urtean burutu. Baina eragozpenak sortu zitzaizkion eta dena bertanbehera gelditu zen. Sei urte ondoren lortu zuen lanak iharraitzeko baimena eta 1969an bukatu. Langitza horiek eta bertarako erabilitako aburuak, muestraz edo argazkiz agertzen dira Hondarribiako erakusketa honetan.

Bitartean, Arantzazuko lanak geldiaraziak ziren tarte hortan, 1951an Milan-go IX. Hiru-urteroko ohorezko diploma jaso zuen, eta 1957an Sao Paolo-ko IV. Biurterokoa, mundu guzian ospe handia emango ziona.

Hala ere, tamalez, gure herrian asko ziren, eta oraindik ere ba dira, bere arte aburuak konprenitu ezin dutenak eta konprenitzen ez duenaren kontra altxatzen direnak, baketan utzi gabe oztopuak jartzen. Bestalde, zenbait artista berrik ukatu nahi dute bere iritzien eraginezko hasieratik sortu zirela. Ezbehar guzi hauek gizona erreta utzi dute, eta hor dabilta batzuk nondik huts tipiren bat aurkituko, adi, kontralanari heltzeko.

Ukatu ezinezkoa, eta guziok aitortu beharrezkoa, hau da: Oteitza, gure herri artearen gogoetatik arituz, garai guzietako herri artearen iharraipena estudiatuz eta bertan oinharrituz, gizarte berri bati begira, bere estetika usteen ekintza guzian sorketa izan du helburu. Arte zaharretan erroturik gaurko European egiten denaren arabera aurrera-koiez. Asmo hau mamitu nahirik, 1966an Gaur taldearen Euskal Eskola *Manifestoa* argitaratu zuen Donostian. A. Arias, N. Bazterretxea, E. Txillida, R. Mendiburu, Ruiz Balerdi, J. A. Sistiaga eta Zumeta zituen bere inguruko, orduan egin zuten erakusketan; eta erakusketa honen katalogoan argitaratu zuten aipatzen dugun agiria.

Gipuzkoan Gaur taldea bezala, Bizkaian Hemen, Araban Orain eta Nafarroan Danok izeneko taldeekin osatu nahi izan zuten. Baina, batzuen aldetik gure artearen aurreraoitasuna isilarazi nahi zen; eta oztopoa oztopoen ondotik. Herriko tradizioan errotutako estetika berria gure garaiko mundu zabalera erakutsi nahi zen; baina, urte berean, Iruñean eten zituzten gure artisten asmoak.

Euskal Eskolak bere lekua behar zuen, bere garaian noski, arteak gaurkotuaz aurrera joteko. Euskal Herriko edozein hiri nagusi zatekeen egoki, baina zoritxarrez artistak ez dute izan holako laguntzarik. Hala ere, zabaldutako haziak hor gelditzen dira eta behar bada egunen batean frutu hoberik emango digute.

Jurgik, orain, euskal gogo ihardunak idatzi nahi ditu eta Nafarroako Alzuzara erretiratzen, euskal estetikaren sentzibilitatea iratzartzeko.

El día 30 del presente mes se clausurará la exposición de despedida a Guipúzcoa del genial escultor Jorge de Oteiza, que desde el 20 de julio permanece abierta al público en los locales de "Txantxangorri", en Fuenterrabía.

En la misma se exponen 29 múltiples de la serie religiosa de Aránzazu y 39 esculturas como muestra antológica. Una exposición digna de ser visitada.

El último decenio Oteiza ha luchado por la transformación y puesta al día de las artes plásticas y la creación de una sólida escuela vasca, abriendo perspectivas en la búsqueda de oportunidades para el ensayo de una acción conjunta de recuperación artística en un nuevo arte compuesto, del arte vasco en vanguardia europea y nuestros lenguajes populares en tradición, como nos dirá él mismo, y sin posibilidad de repetirse. Sus empeños resultaron baldíos.

Fullaondo que le considera, junto con Picasso y Gaudí, como a uno de los mejores artistas del siglo XX, dice de él: "Jorge de Oteiza continúa con su curiosidad tan despierta como la de un niño, con su capacidad de reacción recrecida, con su ardiente deseo de comunicación y afecto que habrá de sobrevivir a todas las ofensas, a todos los rechazos, a todas las traiciones".

Nosotros, los que siempre nos hemos mantenido mucho más cerca de lo que él mismo se supone, le tendremos presente a través de su afectiva gran obra que nos queda para siempre. Y hasta abrigamos la esperanza de que de las semillas espirituales que él dispersó a los cuatro vientos del país, ha de surgir una nueva era en los conceptos estéticos.

1974-IX-23.

E. TXILLIDA

Hil honen 21ean jaso du Eduardo Txillidak "Prix Rembrandt 1975" saria. Honen aurretik edo bateratsu, 1974ko Diano Marina sariaren hautapena ere izan du.

Gure gaurko artista aintzinzaleak honelako sariak jasotzen dituztelarik pozez baina kezkatu jartzen naute. Nere buruari galde hau egiten diot: Etxean behar haina begiramendu ba ote dute? Gehiñetan, begiramendua eta ikasbidea kanpotik bai datorkigu.

E. Txillida, gure artista hau, Donostian sortu zen 1924ko urtarrilaren 10ean. Hogei urtera heldu baino lehen hasi zen arkitektura estudiatzen, baina lau urte barru eskulturaz arduratuko zen. Paristik ibili ondorean, 1949an, eskulturgintzari ekin zion.

1966ko udaberrian zortzi artista gipuzkoarrek, "Gaur" izenez, Donostian egin zuten antologiako erakusketan parte izan zuten. Erakusketa honekin zabaldu zuten Manifestuak arte aro berriaren eraginaren hasiera ekarri zuten gure herrira, plastikaz nabari zen atzerapena baztertu eta sorkunde berriaren kontzientziaz jabetzeko. Zortzi artista haietatik berezietako bat agertu zen Eduardo Txillida.

Lehenagoko imitazioetatik aparte eta urruti abiatu ziren, eta Txillidak bereziki, ideia-indarra erabiliko du geroztiko bideetan zehar, goruntz eta zabal. Onhartu nahi ez zutenak eta etsaiak ere konturatu ziren aro berri baten mugimendua etorrela, eta horregatik izan zuten hainbeste kontrako indar, hainbeste eragozpen; ilunpean egoanari behar baino argi gehiago emango ote zioten beldurrez. Argia, falta zaionari ukatzen zaion gauza bait da.

Baina, orain, goazen Txillidaren eskulturgintzaren harira: Gauzen ideia ustezko zerbaitetik sortzen da Txillidaren arte ekintza, Volboudt-ek bere liburu ederrean dionez. Fullaondok markatu zizkigun bere arte librearen joera giltzak zer ziren. Lehenagoko arrazoizko bete beharrak utziaz, libertatearen gogotik adiarazteko. Bere ekintzak, bizi nahiaren borrokara garamazki, eta egungo kontzeptu berriari zentzua eta bihotza idekiz, burdina, harria eta zuraren modulo tentzioak hutsuneetan, airean, orekan jartzen ditu; gizonaren lekuko, forma berriak airean utziaz, oraindik inoiz agertu gabeko kosmos zati baten gisa. Eta, materia guzien artean burdina du gogozkoena. Bertan agertzen du gogoaren eta giharraren indarra.

Ideaz erabiltzen dituen gauzarik gehienak, bertan oinharriturik gauzen era berriak asmatzeko, Euskal Herriko tresna edo lanabesak ditu. Hoiak hartzen bai ditu bere etorriaren iturburu.

Berari ez zaio axolarik bere lanak guretako bakoitzari zer esan edo adiaraziko diguten, bere eskuetatik irtetzen diren materiazko sinbolojiak, norbaiti zentzumena edo sentimena kezkatzen bazaio aski du. Artistaren irudiko hori du bere bete beharra. Hortik iratzartzen bait da herri gogoia, hortik bultzatzen bakoitzak bere izate arrazoien bide bat.

Aurreko astean "Zeruko Argia"n (Ikus 628 zenbakia, martxoaren 16koa), 1975eko Rembrandt saria dalata, Txillida berak hau aitortzen zuen: "Nere lanak euskal pentsamenduaren zainetan errotuak daude... neure eskulturgintza guztian zehar, ardatz edo oinarri nagusiak

euskaldunen pentsaeran eta kondairan tinkatu ditut". Eta, honegatik, berari ematen zaion saria, azken batean, bere herriarena dela.

Bijoaz gure zorionak Eduardo Txillida artista bikainari!

En breve intervalo, el escultor donostiarra Eduardo Chillida, se ha hecho acreedor de dos importantes premios: Diano Marina de 1974 y Rembrandt de 1975, que acaba de recibir la pasada semana.

Para tratar de comprender su obra, recordaremos que Fullaondo nos trazó sus coordenadas vitales, de la pasión antirracionalista, protestante, expresionista, anhelante de trascendencia en relación con los canónicos límites racionalistas, el afán lacerado y lacerante de una misma integral captación del vasto testimonio vital.

El arte escultórico de Chillida arranca, según Volboudt, de "cierta suposición de la idea de las cosas". Base de estas ideas son los aperos nuestros, y que a partir de los mismos el artista transforma para hallar nuevos módulos que forman efectos espaciales. Y esta obra espacial consiste en la articulación flexionada del metal —siendo ésta la materia más trabajada del artista que nos ocupa—, con una proporción, una medida ideal, necesario para concluir el conjunto.

Piedra, madera y hierro son los elementos materiales que él emplea, con predominancia, según queda dicho, de los hierros forjados.

El eje principal de su obra, de su idea-fuerza, son las cosas de trabajo del pueblo vasco y que él, partiendo de los mismos, va creando simbologías que le identifiquen con el sentir del pueblo mismo, e incita e invita a éste a un despertar de la conciencia plástica.

Vaya nuestro reconocimiento y nuestra enhorabuena al gran artista.

1975-III-24.

N. BASTERRETXEA

Nestor Basterretxea artistak, abuztuaren 28tik hil honen 20ra arte, Hondarribiako Txantxangorri bere lanen erakusketa jarria du. Lan horiek, batez ere azken aldian egin dituen eskultura eta errelieveak eta lehenago egin zuen euskal kosmogonika sailaren antolojiak hornitzen dute. Euskal kosmogonika saileko lanik gehienak argazkiz jarriak ditu.

Txantxangorri etxearen gelak aski txikiak direnez gero. Hala ere, muestra batzuk, diren bezala, osorik daude.

Basterretxeak, bere gaien oinharritzat, euskal etnografiarekin aspalditik konprometitu zen, tresna, lanabes, mito eta abar etorriaren ideatzak harturik. Euskal Herri zaharraren mundu kulturaleko gauzak monumentu eraz sinbolizatu nahi ditu, eta bere ekintzaz hilarri biribiletara heldu da. Hauek ditu Txantxangorri ipintzen dituen azken lanak.

Lehen sala hilarriz betea aurkituko dugu. Antzerako moduluekin jokatzu era askotariko hilarriak lortuaz. Badirudi harri horiek gure herriaren larriminen lekuko direla. Hileta zorizko oihartzuna nabari dute, bizi nahiaren borrokan. Nortasunean iraun nahi duen herriaren izan-nahi gogoia agertzen dutela esango nuke. Bizi nahia heriotzaren aurrez aurre, Orixek bere poemaren sarreran agertu zuen ideia hari bikain lotzen zaio Nestor Basterretxearen artegintza, batez ere 1972tik honerat dakarren kosmogonika sailetik heltzen dena. Igarrita edo igarri gabe, edo hobeto esan gizartearen kontestu berak era berdinean eraginez, Orixeren etorri-deizko bertsoa Basterretxeak bere egin duela dirudi:

*Zatozkida, Goi-arnas
eizu nerekin lan,
erri baten arnasa
mamitu dezadan.
Geroak esan beza:
"Erri bat izan zan"
edo-ta ats emaiogun
ontan iraun dezan.*

Lanok, denboraren barnean, materiaren bidez, hor geldituko zaizkigu gure herriaren gogo iraunkorren lekuko.

Gure lehena berritzea, jatorrasunaren haritik jarraitzea, gogo-muinen iraupen nahiak hor azaltzen dira plastika arte bidez. Sigiluek bide, gure jatorrizko kulturaren balioak, betikotasunera begira jarri nahi ditu gure artista honek. Behintzat, bere sigiluak hor uzten dizkigu, herri baten jatorrasunaren seinale.

Nestorrek, jatorrizko izatearen ekintzan jarri du bere konpromisoa, bere kontzientziaren deiari jaramon eginez. Iragan zaharraren oroitzua bizia, geroari begira lehenaren berritzea duela proposamenduz.

Kultura zaharrek beren artea adiarazi zuten era haietara jotzen du azken batean: mitora. Honela, gaurkotuaz, arbasoak arteari eman zien funtzio ber-bera ematen dio, jainkoari edo herriari eskainia.

Egilearen teknika aldetik ere badu Nestorrek gauza bereizgarririk. Lana zehatz eta ongi bukatzen duenetakoa da. Bere egituraz, nahasmen-
duen antolakizunetan diharduenaren gisa. Eta, batez ere, azaletik
sakonerako irten uneen ekilibrioa mantentzeak indartzen du bere
eskulturagintza.

Marmolean, alabastroan, harbelean edo naiz zurean egiten dituen
grafiak oso lan bereziak ditu. Pintorearen eskua nabari dute. Zurezkoak,
maiz, erreliebez edo irten-uneez hornituak.

Euskal kulturaz arduratzen direnentzat, oraindik sentimen jatorren
jabe den herri arruntarentzat, geroari begira hezitu behar diren
haurrentzat, bihotz taupadak zintzo eta sendo dituzten guzientzat, eta
nork daki gogoia lokarturik dutenen iratzarpenerako ere, benetan
ezagugarriak dira Txantxangorri N. Basterretxeak erakusten dituen
lanak.

Néstor Basterrechea expone en las salas de Txantxangorri de la
ciudad de Fuenterrabía, desde el 28 de agosto hasta el 20 de septiembre.
Entre el material expuesto figuran una muestra de su serie cosmogónica
vasca, un nutrido número de estelas discoideas y algunos relieves en
madera y piedra.

Destaca los valores étnicos de nuestro pueblo, a cuyo temario se
comprometió plenamente N. Basterrechea desde 1972.

Su obra parece inspirarse en aquella invocación que Orixe hizo en la
introducción al magno libro de poemas *Euskaldunak*: "Venme sopro
divino / a ayudarme en la empresa / de plasmar en epopeya / el hálito de
un pueblo. / La posteridad proclame / si "ese Pueblo se fue" / o si hemos
de darle aliento / a que perdure en su ser." Precepto éste que hemos
mantenido los euskarólogos de nuestra generación frente a las desfavora-
bles circunstancias.

Recordaré aquí lo que el gran poeta Gabriel Celaya dijo al conocer su
serie cosmogónica vasca, ya que no puedo expresarme en castellano con
la certeza del admirado poeta: "Creo que esta exposición nos invita a una
reconcentración en la profundidad de Euskalerrria, que nos servirá para
apretar como una pólvora nuestras insoslayables razones vitales y, llegar,
con un nuevo arte, y con todo lo que sea preciso, a lo que nuestra
necesidad de respirar exige".

He aquí lo que declaró el propio artista respecto a esta serie: "Son el
resultado de haber sentido muy intensa la necesidad de introvertirme en

nuestra raíces más profundas y sugerentes. Interpretar en imágenes y nuevos rostros las ideas implícitas en nuestra original cosmogonía de la que nació la mitología, como una metafísica primaria: dotar con apariencias tangibles —resueltas desde una estética actual— aquel universo mental y físico de nuestros primeros gestos de tribu, que en un milagro de supervivencia iba a concretarse en la realidad de nuestro singular pueblo vasco. He andado un camino que me ha parecido que hacía siglos lo venía caminando: en él he encontrado los nombres inventados para los genios y divinidades que fueron símbolos, creencias, amenazas, dolor y esperanza. Misteriosa realidad en la dilatada noche de nuestra antigua vida”.

1975-IX-15.

J. L. ZUMETA

Jose Luis Zumeta usurbildar pintore gaztea, bere kolore gardenez, artista berezia da. Eta, berezia izanik ere, gogoz, herri-lurrean bazkatzen duenetakoa, zeren herriaren erro zaharretan bilakari ari bai da. Artistarik gehienak erori diren ohikeriazko rutina edo usuario hoietatik oso aparte aurkitzen da, hainbeste zapal dutako mundu hertsu horrek ez bai du beretzat tokirik. Bera, sorkundeari emana da. Herriaren gogo-zahar adiarazpenetan bilaketa aspergaitzean murgilduz hartzen ditu gaiak. Gogo-zaharrean eta inguruko geografiaren argilurretan arituz.

Santiago Amon-ek, artista honi buruz idaztean, hara zer dion: Dana lur-azal, geologika aztarrika sakona, lur-taupada, oraindik izenik jaso gabe zeuden gure esentzi eta izateei egindako deihadar zaharra, hots, herri arima bat lanean Jose Luis Zumeta, bere azti-oihal, bere zirriburru, bere ñaurketa bakoitzean, herrien izenik, ohituren aipamenik, jai-egunen noizkorik agertzen ez duen mapa batean lau hegalak zabaltzen dihardu lur eta koloreak, hotz-bero eta odol bultzadak agian, eta zuzenki agian, Euskal Herriaz mintzo dira, baina ez berritasun arabera bezala hartuz mugarik gabean, errotu gaberik, ez; oinarri asmagaitzeko lur batean eraikitako erresumaren lekuko bezala baizik; herriaren arbaso taupada, “herri-sentikariarekin” bildu eta mamitua.

Duela pare bat urte, Ezoziko elizan igarri nion Zumetaren herri-sentipenari, bere koloreen partetik. Kolore biziak, alaiak, gure itsas-herrietan ontziak duten bezala. Pintakera hoietaz izan nituen gogoetak Zumetaren kromatikara eramaten ninduan. Herri pintoreen lanetan

aurkitzen nituen kolorezko ideiak gogozko elkartasun batera bultzatzen ninduen. Kolore haien doinu hotsa lehenago Zumetaren lanetan nabaritu bai nuen.

Gainerakoan, Zumetaren egitura, teknikaz, lehen bozeto arin baten gainetik koloretuz doala dirudi, eginahalak nola betea markatzen diola, ariketaren bidez, reflejoak kondizionaturik. Baina bolumenak, marrak, eta kolorez, ongi gordeaz, indar neurriak ekilibrio egoki baten barnean taxutuak zaintzen duelarik.

Bere obrak, irudimenezko sentierak askatuz, egunerokotasunari muga jartzen dio. Eta, honela, egoera berri baten aurrera aldatzen gaitu, asmakizunetatik eta iduripen berrietatik abiarazteko, edo eguneroko usuario neketsuetatik liberatzeko. Lehen sentipenetatik ekintzara bultzatzen gaitu eta bigarrenetik gogo lasaipenezko deskantsura.

Gogozko ahalmenak iratzartzeko lan bikainak ditugu Zumetarenak. Nik ez dakit holako artista bategandik probetxu gehiago nola ez dugun atera. Lasai aritu gara esanaz, gizona ez dela ogitik bakarrik bizi. Baina artistaren etorriari ez diogu behar haina frutu ateratzen. Hori gainera, Zumetaren lanetatik emaitza ederrik dugula aspaldi honetan.

Liburuetan zenbateraino lagundu lezakean Gero argitaldariai erakutsi digu bere liburu azaletan. Baina J. L. Zumetarena bereziki, Harzabalen *Laino guzien azpitik... eta sasi guztien gainetik...* liburuen apaingarriz ikus genezake artistaren presentziak gogo-bihotzak noraino alaitzen dituen. Hor behintzat, Zumetak, irudizko ideia batzuk behar bada Georges Braque-gandik hartu baditu ere, oso goimailetara joan da, eta poesia bera berebiziko onduen girotzen du irakurlearen lagungarri.

Baina Zumetak, hala ere, bere dohainik berezienak olio-pinturaz oihal handietan eman ditu. Eta, azken saioz, lur-egosziz. Bere pintura zeramikazko bidriauetara eramanez, lan handi bezain zoragarri ederra egin du Usurbilgo frontoiaren horma gibelean eta Pasaiaiko itsas-geltokian. Era honetara, koloreei erreliebea emateaz gainera, denborak zehar lana gordetzeko era bat aurkitu du, zeren ez urak, ez eguzkiak eta ez hotz-beroak ez bai dute galduko. Bestalde, gure herrietan beharrezkoa dugu artisten lanak maiz ikusteko aukerak jartzea, eguneroko nekeetan lasaipena eta irudimen-gogoia bizkortzeko diranez.

Ikastola berriak egiten ari diren arkitektoak ez dakit nora begira dauden. Eskola bakoitzean holako mural bat behar litzake, haurraren irudimena irekitzen eta indartzen lagungarri diralako. Usurbil eta Pasaiaiko muralak ikusi ondorean denok dugu zer pentsa.

José Luis Zumeta es un pintor usurbildarra muy conocido en la provincia. Con sus colores primarios va buscando motivos en el mismo sustrato del pueblo. Su abstracción nos incita a leer en nuestro interior a través de la meditación a la que su obra nos incita. Sus lienzos se prestan para animar las paredes de cualquier despacho o casa moderna de lisa decoración. Pero, a la vez, nos trae íntima nostalgia de algo muy enraizado en el pueblo; por ejemplo, además de los navíos de los puertos vascos, en su cromática he llegado a asociar con la decoración del interior del templo de Ezozia. Pero es más importante aún la liberación conceptual que nos produce en la imaginación la pintura de Zumeta, con sus masas bien equilibradas y los colores bien ordenados, donde han discurrido libremente los reflejos imaginativos del artista. Su pericia queda bien clara en las ilustraciones de los dos libros de poemas eúskaros de Harzabal. Pero, en realidad, las obras maestras son los grandes lienzos trabajados al óleo. Sus últimos ensayos, muy acertados por cierto, son los murales del frontón de Usúrbil y de la estación marítima de Pasajes. Montado con ladrillos cerámicos vidriados con los mismos colores y líneas que utiliza en los lienzos. Técnica muy acertada, que además de permitir relieve puede aguantar perfectamente las inclemencias. Y estamos seguros de que a su pintura le va muy bien. Por descontado que en los centros docentes iría muy bien, ya que serviría a la apertura mental de los niños a la imaginación. ¿Y no sería también una buena solución para tantos muros indecorosos de nuestras poblaciones? Sería la manera de contar con la presencia perenne de las artes plásticas ante los ciudadanos.

1975-IX-8.

LEINZKO ERROMANIKOAZ

Maiz salatu da Gipuzkoako erromaniko arterik eza. Egia esan, Gipuzkoako Erdi Aroan ezta izan ez monastegi eta ez kolejiata handirik, Nafarroako erresuman edo Asturias eta Leon-en bezala. Baina, kontu honetan, behar bada gauzak bere senetik ateratzea da arrazoi horregatik erromaniko artea ukatzea.

Otoi nekazaritza ekonomia gailen zen garaiko artea dela erromanikoa eta Gipuzkoako lurraldeak ezin zuela eman mesetak edo Nafarroak haina, erregeen korte ingurutik aski urruti zegoela eta gainera monastegi-

rik gabe. Egoera horregatik ezina da monumentu handi eta aberatsik aurkitzea, baina horrek eztu esan nahi erromanikorik ez zenik. Aurkitzekotan eliza tipietan aurkitu behar dugu eta hirietan baino maizago nekazari hauzo eta herrixketan. Batez ere elizaurrez biltzen ziren hauzoetan. Eta gaurko Gipuzkoan arrazoi honek eramango gaitu Leintz haranera, beste inñora baino lehen.

Leinzko lurraldean elizaurrez biltzen diren hauzo asko dira, hiri-bilduetara loturik ere beren erakundeak nortasunez gordetzen dituztenak; Elizaurre edo Anteiglesia bezala, oraindik orain ere, beren elizkizunak eta hauzo alkateak gordetzen dituztela. Artzaingoaren ondotik gure probintziako erakunderik zaharrena noski.

Egia esan, Leintz Karistio lurra zen eta Gipuzkoako Bardulia partetik berezia, baina hemengo adibide hauek berdin zerbitzen digute Barduliako Berastegi, Elduaien, Berrobi eskualdera jotzen badugu ere. Erromaniko artegintza indartsu zabaldu zen eta ez zuen ezagutu mugarik kristautasuna hedaturik zegoen Europako mendebaldean. Gainera, Euskal Herrian zehar igaro zen Santiago-bidea, artegintza hau zabaltzen hainbeste lagundu zuena.

Baina, jo dezagun Leintz aldera. Leintz haraneko artziprestago zaharrak San Emeterio eta San Zeledonio zituen bere lehen patroitzat, Diokleziano inperioaren garaian, IV. mendean, Kalahorran martire izan zirenak eta Kristautza Euskal Herrian sartzearekin zer ikusirik dutenak. Adibide honek historian zehar aintzina galtzen den aspaldikotasuna agertzen digu eta kontuan izatekoa da.

Leinzko hiririk nagusia Mondragoe zen, 1260an hiri-bildu bihurturik zenbait Elizaurre bere inguru hartu zituena. Elizaurre horietan ditugu oraindik orain ere erromaniko artearen aztarnak, leiho eta ate ederrik gordetzen delarik. Esate baterako, Bedoñako Santa Eulalia elizak ekialdeko horman dituen leiho ederrak, puntu erdizko uztaiz eta kapitelak irudiz horniturik. Garagartzako San Migel elizan ate polit bat, geroztik erantsi zioten serora etxeak estaltzen duela, eta bataio ponte. Udalako San Estebanen beste ate bat. Eta Uribarriko Andra Mari elizak ere ate eta ponte erromanikoak ditu. Ate hauek, ojiba formaren hasierakoak dira eta berandukoak nonbait, XIII. mendekoak noski. Baina hala ere ezin ukatu erromanikoak ez direnik. Hala ere, Bedoñako leihoa XII. mendekotzat jo genezake.

Aretxabaletan, Bedarretako San Migel eliza zenaren ate eta lehioa, gaur egun hilerria dena. Aintzinako parrokia hura erre zen eta han bertan gordetzen da atea eta atea baino lehenagokoa den leiho polit bat, zoko batekin, apaindura aberatsez hornitua, Estibalizko elizaren kidetasunezkoa. Arenazako atea, Isurietako leihoaren parte bat, Galartzako ponte

Apotzagako hilerri aurrean eta Apotzaga bertako San Migel elizaren atea eta ponteak.

Eskoriatzan, Zarimuzen elizaren atzeko horman lehenagoko eliza zaharraren zatiak erromaniko apaingarriekin. Gellanoko atea eta Bolibarko leiho ederra, kanpantorreko atetzat dagoena eta apaizaren etxeko baratzean gordetzen diren zenbait harri; eta hoiiez gainera, bertako bataio-ponte zaharra Donostiako San Telmo museoa dagoena.

Gatzagan, Dorletako Amaren eliza lehenagoko zaharrago baten materialak aprobetxaturik egina da eta hor-hemen aurkituko ditugu erromaniko edergarri hornitutako harriak, batez ere hegoaldeko horman.

Leinzko eliza hauen agiri idatziak ez dira hain zaharrak, Dorletakoa izan ezik. Dorletako elizaren agiririk zaharrena 1138koa da, baina beste guztiak XIVtik XVI. mendekoak. Hala ere, arte agiriak hor daude lekuko, XII eta XIII. mendeetan ziren elizen adiarazgarri.

Gipuzkoan eliza osorik ez dugu. Baziren baina ez dute iraun Bizkaiko Bakioko San Pelaio eta Zumetxagako San Migel bezala. Bestalde, materialen urritasunagatik ezta gauza erraza nondik norako joerak edo kidetasunak zituen, hemengo erromanikoak; Gaya Nuño-k Bizkaikoarekin egin zituen bezalako konparaketak egiteko. Baina arkeologiaren agiriak hor daude.

Eta agiriok Leinzen bakarrak ez ditugu. Gipuzkoaren lurralde guzian sakabanaturik aurkituko ditugu, toki baten inguruan Leinzko ugaritasunik ez bada ere.

Erromanikoa ez ezik erromanikoaren aurreko aztarnarik ere badugu. Astigarribiako elizak, Deba ibaiaren lasao aldera, atzeko horma zaharra, absidea, bere bi leihoekin, prerromanikoa du. Ekialdera begira baina kalostrearen barnekaldetik. Bere lehen agiriak 1086koak ditugu.

Alderik alde probintzia igaroaz mugitzen bagara, lehenagoko elizen ate erromanikoak aurkituko ditugu Azkoitiko hilerrian (aintzinako Baldatarren parrokia zena), Albizturko Santa Marina Argisiaingoa, Tolosako San Estebango atea orain Santa Mariako bataiategian ipinita dagoena, Abalzisketakoa, Berastegi, Elduaian eta Berrobikoak, eta Hernani ta San Pedro Pasaiakoak.

Bataio ponteak ugariago dira, eliza zaharretatik onduen gorde direnak ponteak bai dira, eta hauek ederrena soilik aipatuko dugu, Ormaiztegiako San Andres parrokiakoa.

Igeldoko elizak, ponteaz gainera bi leiho gordetzen ditu eta Zumaiako Santiago ermitak leiho bat. Irudi askorik ezta, baina bai aipamen berezia merezi dutenik, eta hoiien arteko garrantzitsuenak:

Junkal (Irun), Ugarte (Amezqueta) eta Itziargo Andra Mariak, eta hauekin batean Eibarko San Pedro.

Argi ta garbi nabari da Leinzko ateak eta Berastegi, Elduaiein, Berrobikoak ez direla eskola berekoak, ezta ere Tolosa, Abalzisketa-koak, hiru joeratakoak direla nabari da, baina estudio sakon bat egiteko hobeto begiratu beharko litzake eta Nafarroa eta Arabakoekin konparaketak egin. Gauza bera gertatuko zaigu beste zenbaiten artean Azkoiti eta Zegamako kapitelenkin, bi era desberdinetakoak direnez.

Dena dela, azken urte hauetan M. Lekuona, L. Peña Basurto, F. Arozena, L. Muřugarren eta beste zenbaitek, neu ere tartean naizela, argibide eta aurkibide berririk eman dugu Gipuzkoako erromanikoari buruz.

Gainera, ondo kontuan izatekoa dugu Santiagorako bide zaharra, Nafarroako Santxo Handiaren garaian mesetako bidea ireki baino lehen Kantabriako itsas-hegaletatik zijoala.

En el alto medioevo, Guipúzcoa, lejos de la corte real y de los grandes monasterios, no tuvo posibilidad de poseer considerables monumentos artísticos de la época del románico. Que de hallar algunas muestras más fácilmente las hallaremos en las anteiglesias rurales que no en las villas, debido al condicionante factor de la economía agrícola, predominante en aquella época. Por esta razón localizaremos las muestras del arte románico en diversos pueblecitos, casi insignificantes hoy y, sobre todo, en los barrios que constituían las antiguas anteiglesias, como en el caso del Valle de Léniz.

En Guipúzcoa no existe ningún monumento importante como en Navarra, Alava o Soule. Además, a diferencia de Vizcaya, ni se ha conservado ninguna iglesia enteramente románica y sí, puertas, ventanas, pilas bautismales y hasta imágenes que evidencian la presencia del románico. Como restos de los templos que sin duda los hubo, son las preciosas tallas escultóricas de las Vírgenes de Junkal (Irún), Ugarte (Amézqueta) e Iciar, sin olvidar el San Pedro, de Eibar. Puertas de diferentes escuelas y épocas, desde las de Berástegui, Elduayen y Berrobi a las de Tolosa y Abalcisqueta; o desde las de Léniz a las de Ichaso y Gaviria se observan distintas corrientes. Sin embargo, hallaremos similitud en las puertas de Azcoitia (antigua parroquia de los Balda, hoy cementerio) y Ugarte. Las pilas bautismales son abundantes y entre las mismas destaca la de Ormaiztegui, por su original ornamentación. En Astigarribia, cerca

de la desembocadura del río Deva, su ábside prerrománico, con noticias escritas de 1086.

Pero volviendo al Valle de Léniz hemos de destacar las copiosas muestras que se conservan en sus anteiglesias: en Bedoña, Garagarza, Udala y Uribarri, de Mondragón; Arenaza, Isurieta, Galarza y Apozaga, de Arechavaleta, más la portada del cementerio de este pueblo; Zarimuz, Guellano y Bolívar, en Escoriaza; y en el Santuario de Dorleta, en Salinas. Son una variada muestra arqueológica que testimonia la abundancia de templos rurales medievales en la provincia.

Ante este hecho debemos recordar que la primitiva ruta jacobea, antes de que se abriera el camino general de la meseta en época de Sancho III el Mayor de Navarra, iba por la costa.

1976-X-18.

EUSKAL HERRIKO ARTISTEN ERAGINA

Maizegi esan da gure herriak, historian zehar, ez duela erakutsi edergintzarako dohainik, eta uste hori oraindik oso zabaldua aurkitzen da. Artista gehiegirik ez dugu izan, baina ez uste den bezain guti ere. Eta haizpeetako pinturak alde batera utzirik, historia idatziaren garaietakoa ere aurkitu geneza. Aurkitu ez ezik, eskolak eta era berrien sortzaile edo sartzailerik ere badugu.

Era berrien sortzaile esatean, ez naiz ari gaur egungo eskultura eskolako maisu ezagunetaz, Oteitza, Txillida, Mendiburu, Basterretxea eta abar. Hoiien artegintzako sortzailetasuna inork ez du dudan jartzen.

Eskola sortzaile edo era berrien sartzailerik esatean ere, ez naiz ari Paris-ko inpresionismoa, fauvismoa edo postinpresionismoa handik ekarri eta hemen hedatu zuten Regoyos, Guiart, Iturrino, Etxebarria, Arteta eta beren inguruko haietaz. Ez. Aurretikorik ere bada.

Cean-Bermúdez eta Viñaza-ko kondearen lanetan aurkituko ditugu Espainiako lehen artisten artean Euskal Herriko semeak.

Oraintsu Valladolid-era egin dudan osteran batean burutapen eta gogoetarik aski izan dut gai honi buruzkorik. Eta geroago eta harrituago gelditzen naiz gure lehenari buruz zer dakigun konturatzean. Ohi dudan bezala, joaten naizen lekura joaten naizela, tokiko arterik edo artistarik berezienen lanak hobeto ezagutzera ahalegintzen naiz, bertan egotearen aukera aprobeztatuaz. Eta Valladolid-en bada aukerarik bertako edo bertan lana egin duten maisu handiak ondo ezagutzeko, A. Berruguete, J.

Juni eta G. Fernández behinik-behin. Guk ezagutzen dugun Joanes Antxieta lanen antzerakorik ere bada, izenik gabekoetan, hango eskultura museoan. Eta, besteak beste, han konturatzen da bat gure Antxieta zein urruti zegoen Berruguete-gandik eta zelako bereizkuntzak situen Jean de Juni-gandik. Askok hauekin hertsiki jarri badute ere.

Gauzak aurkitzeko gida-liburu ederrik ere ezta falta izaten eta hauetako bat dugu J. J. Martín González-en liburua Valladolid-ko arteari buruz 1972an argitaratua. Liburu honek 124. orrialdean adiarazten duenez, Santiago eliza Juan de Arandia elgoibartarraren zuzendaritzapean egina da, 1490 urte inguruan eraikia, eta García de Olabe izan zuen laguntzaile. Eta, Elgoibarko arkitekto honek bere gain eramane zuen San Benito El Real elizaren plangintza eta zuzendaritza ere. Ikus, liburu honen 96garren orrialdean. Eliza hau 1499an hasi zuen. Pizkunde garaia sartua bazen ere, arkitekto honek oraindik gotiko bukaerako erak erabiltzen zituen. Santiagoko eliza zoladura batekoa da eta San Benitokoak hiru zola ditu. Bigarren honen sabaiak gotiko klasiku eraz daude, bi aldeetakoak beherako direla, eta ez hemen maiz aurkitzen direnak bezala, hiru sabaiak altura berdinez (euskaletan gotiko esan ohi dena). Izarrez gurutzaturiko estilo apalez diseñatua.

Garai berean, Albacete-ko Yeste-ko elizagintzan ari zen Ortuño de Bollar bizkaitarra, Ereñoko semea. Eta, baita ere, Juan de Olotzaga gure herritarra, garai berean, Huesca-ko katedrala bukatzen ari zen. Beste arkitekto eta artista batzuk ere garai berean aurkitzen dira Aragoi partean, Lonbierre eta Peña nafarrak, Pedro Ligoreta (gipuzkoarra noski) eta Idroaga tafallakoa. Eta beste artista asko, Karmelo Etxegaraik *La tradición artística del pueblo basco* hitzaldietan agertu zituenak (1919an liburu bezala argitaratua), Espainia guzian artegintzan ari zirenak.

XVI. mendearen hasieran Vich-en bizi zen Juan Gaskó edo Juan Nabarro bezala ezagutzen zen pintore tafallarra, hiri hartan hainbeste lan bikain egin zuena. Garai berean ari zen Barcelona-n K. Etxegaraik aipatzen ez zuen Martín Díez de Liatzasolo eskultorea (1). Eta, hamaseigarrenaren lehen parte horretan aurkitzen den Vasco de la Zarza bera ere ez ote zen hemengoa, jatorriz behinik-behin? Orduko idazteko erak kontuan izanik, Lazartza edo zela esango genuke.

Norbaitek uste izango du gehiegi etxeratzten ari garela, baina garai hartako eta lehenagoko hemengo lanak kontuan hartzen baldin baditugu, Euskal Herriko semeak ere edergintzan antzuak ez zirela laster

(1) Diego Angulo Íñiguez, *Historia del Arte*, tomo segundo, Madrid, 1962, p. 80.

ikusiko dugu. Hor ditugu lekuko, J. E. Uranga eta F. Iñíguez Almenech-en *Arte medieval navarro* (1971-1973); Gasteizko apezpikutegiaren *Catálogo Munumental* (1967tik hiru tomo handi argitaratuak direna); M. A. Arrazolaren *El renacimiento en Guipúzcoa* (1967-1969); Biurrun eta Castro-ren lanak, eta abar.

Hori, bertako obra handieri dagokien aldetik. Baina, gure artistak Espainia guzian hain sakabanaturik lanean ari ziren garai hartan, Gasteizen Ayalatarren pizkunde garaiko eskola indartsua izan zen. Nafarroan artegintzako lantegi asko ziren, eta Antxieta azpeitiarra, Leon eta Gaztelaniako lurretan bere lanak utzi ondorean bizpahiru urtez Gipuzkoan jardun zen gero Iruñean lantegi handi bat jarri zuena. Antxietak ikasle asko izan zituen eta era berritzeak ekarri zituela, ezin uka. Juni bezala, Migel Anjelen estiloen jarraitzaile zen, baina Camón Aznar-ek egin zion estudioan argi eta garbi jartzen du Trento-ko kontsilioak eman zuen liturjia berriaren norma Espainian lehen aldiz Antxietak erabiltzen duela. Bada zerbait hori ere, horrez gainera eskulturen egiturak eurak ere kontuan edukitzen baditugu.

Bilbon, garai hartan, pintura eskola bat ari zen eta bertatik irten zen Franzisko Mendieta, Gernikako arbolaren aurrean erregeak zin egiten pintatu zuena.

Zerbait geroagokoa dugu Baltasar Etxabe zumaiarra, Mexico-n pinturaren eskola sortu zuena. Bere emazte zumaiarra ere pintatzailea omen zen. Berak non egin zituen ikasketak, ez dugu agiri zihurrik. Bere eskolaren jarraitzaile, Mexico-n bertan, bere semea eta biloba izan ziren. Artista hauen garrantzia argi dago *Cuarenta siglos de plástica mexicana* (1970) askoren artean burututako lan ederrean.

Zurbaran, Berruguete eta Goya, beren deituren aldetik hemengo jatorrikoak badira ere, apenaz zuten hemengo girotikako ezer. Iriarte berak ere, Murillo-ren inguruko eskolan paisaje bereziak eginarren ez dugu uste ezer ikustekorik duenik; baina hainbeste artista sakabanatugatik ez genduke gauza bera esango. Europako estiloen korrentean joan baziren ere, sortze, berritze eta eskolagintzan beren eragina erakutsi zuten. Eraginaren agiriak, etxean bertan eta herbestetan sakabanaturik aurkitu ditugu.

Gaur egun bibliografia handiegia dugu Euskal Herriko artegintzari buruz aspaldiko topiko zahar haiek desegintzeko, eta agiririk aski gure arbasoek edergintzarako zuten grinari buruz.

Se ha exagerado mucho sobre la ausencia de artistas en el país, aparte de las reconocidas escuelas postimpresionistas importadas de París y el brote contemporáneo de escultores y pintores.

En mi reciente viaje a Valladolid, capital donde hay dos hermosos templos contruidos bajo diseño y dirección del arquitecto elgoibarrés Juan de Arandía, de finales del siglo XV, y un incomparable museo nacional de escultura (en lo que respecta al renacimiento y barroco), donde he tenido ocasión de observar las afinidades escultóricas entre Juní y Anchieta, pero no con Berruguete, como algunos apuntan erróneamente. Todo ello me dio motivo para meditar en torno a los muchísimos artistas vascos que desde finales del siglo XV hasta entrar el XVII trabajaron dentro y fuera del país. En León, Castilla, Aragón, Cataluña, etc. Destacándose mucho más los arquitectos y escultores sobre los pintores. No obstante, hubo excepciones como en aquel pintor que adquirió renombre en la ciudad de Vich, el tafallés Juan Gascó o Juan Navarro. Muchos son citados por Carmelo de Echegaray en su obra *La tradición artística del pueblo vasco*, a los que habría que añadir muchos más que se han ido descubriendo en los últimos años.

Durante el Renacimiento funcionaron importantes escuelas y talleres de arte en nuestra tierra, como se desprende de las investigaciones llevadas a cabo por J. Ramón de Castro, J. E. Uranga, María A. Arrázola, el equipo del Catálogo Monumental de la Diócesis de Vitoria, etc., que nos atestiguan un movimiento pujante en todo el país.

Dentro de las corrientes de los estilos europeos, hubo artistas con inquietudes creacionistas o reformistas. Pongo por ejemplo, como el caso de Anchieta, que introdujo en España temas de los cánones establecidos en el Concilio de Trento para el arte religioso, como afirma Camón Aznar en la biografía al escultor azpeitiano. Y pintores como los zumayanos Baltasar de Echave y señora, que crearon la escuela de pintura europea en México.

Menos conocido, a falta de documentación, pero no menos importante es el arte medieval de Navarra y de Alava, regiones de grandes monumentos de autores desconocidos.

La bibliografía dispersa es suficientemente amplia para acabar con el viejo tópico de nuestra carencia de aptitudes artísticas.

1976-III-15.

ANGIOZARKO SAN MIGEL

(Pizkunde garaiko Artea Angiozarren)

Gipuzkoako zenbait herri ttikik itxuraz tokatzen zaien baino eliza handiagoak dituzte, eta eliza handi eta eder hoietako bat dugu Angiozarko parrokia ere, San Migel Arkangeluaren santu izeneko. Eliza hau Pizkunde garaia leheneko partekoa dugu. Hain berezirik aurkitzen den hauzo hau Elgetarena izan zen 1928ra arte, baina urte honetatik Bergararena da. Hain aparte dagoenez, ez da hain ezaguna gipuzkoarrentzat, eta honegatik edo María Asunción Arrazolari ere ihes egin zion *El renacimiento en Guipúzcoa* delako obra interesgarri hartan katalogatzen.

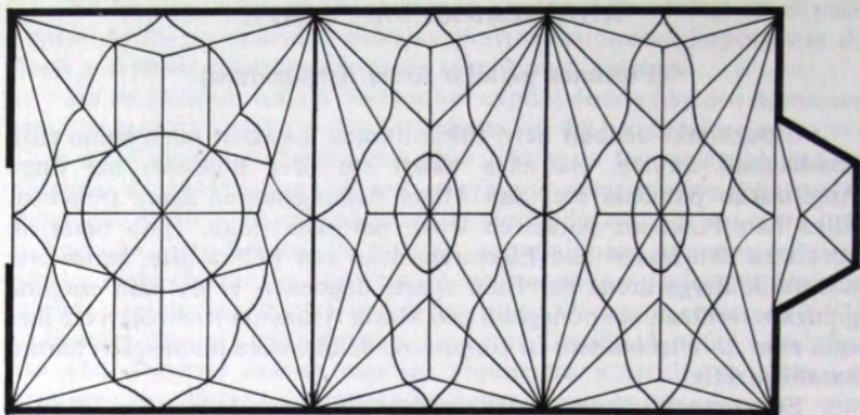
Elizaren arkitektura, ataria eta aldera nagusian dagoen San Migelen irudiak, plateresko deritzen zaion estilokoak dira, Pizkundearen lehenekoak, eta behar bada P. Picart edo bere inguruan Oinatiko Unibertsitatean lana egin zutenek badute zer ikusirik, elkarren antzerakoak direnez gero. Gainera, agiri zaharrak adiarazten digutenez, 1562an Oinatiko Gebaratarrak ziren parrokia honen patroitzakoak.

Eliza hau solairu bakarrekoa da eta sabai-uzten egituratik agertzen denez, plateresko era du. Bere dibujoa *Elgueta* monografiaren 104garren orrialdean argitaratu nuen (1).

Elizaren erretaula nagusia Neoklasikoa da, baina bertako irudi nagusia, San Migel Arkangelua, pizkunde garaiko honetakoa. Bere estiloz Borgoina edo Flamendar eskolaren joera du.

Plateresko arte aldetik, arkitekturaz duen sabai egituratik aparte, ataria du ederrena. Hareharri landuz egina da, eta irudien gaiak Bibliatikakoak ditu, Testamendu zahar eta berriko sinboluz. Atearen uztaiari hiru profetaren buruak, mairuen erazko turbantez eta pergami-nozko roiloak inguratuz. Beren gainetik, goiko kantoia aprobetxatuz, pasioko sinboluak agertzen dira. Baina ateko irudirik garrantzitsuenak bi aldeetako zokoetan daudenak dira, ebangelisten irudiak. Goikaldeko gorputzean, San Juan eskubian eta San Lukas ezkerrean. Esan bezala, ateari bi alderdietan. Baina beren azpian bi zokoak hutsik daude, San Markos eta San Mateo falta direla. Irudi hoiek zeuden oinpeko apalak zulaturik daude, bertan urbenedikatuarentzat tokia eginaz. Zer pena. Bi sainduak osatu izan balute, atari hau, Oinatiko Unibertsitatekoarekin batean Gipuzkoan dugun ate platereskorik monu-

(1) J. San Martín, *Elgueta, con Anguiozar y Ubera*. San Sebastián, 1975.

0 10 M.

Angiozarko San Migel elizaren sabai estruktura. (Gipuzkoa).

mentalena izango zen. Baina, hala ere, estilo honen urritasunagatik, hoberenetakoa da. Zer esanik ere ez Eibarko San Andres elizarena baino ederragoa dela, hutsune hori gora-behera.

Atariaren gainekaldea bera ere oso ederra da. Bi alderdien gaina bi medaila handikin bukatzen da, beren barnean San Paulo eta San Pedro-ren buruak agertuaz. Beren erdian eta zoko handi batean sarturik San Migel Arkangelua azpian bi aingeru dituelarik.

Atari hau patxara handizkoa da, bi alderdietako gorputzak balaustradadun bina kolumnaren tartean direla.

Bere lantze era orokorrak, agertu dudan bezala, Oinatiko Unibertsitatearen fatxada landu zutenen esku bera nabari dute. Baina, segurantziz jakiteko, behar bada Oinati bertako Protokolo artxibotik atera beharko dira honen aztarnak.

Baina Angiozarren bada besterik ere Pizkunde garaiko artearen adiarazgarri. Elizako sagraioa bera ere errenazimendukoa da, baina behar bada XVI. mendearen azken partekoa, romanista erakoa. Hau da, elizaren arkitektura era (ataria eta San Migelen irudi nagusia barne) baino geroxeagokoa. Sagraioaren aurrea Jaunaren Asentziaz eta bi alderdietan San Pedro eta San Pauloren irudiak altoerreliebean atereak.

Gainekaldetik bi ingeru ederren eskulturak. Irudi guziak polikromiaz daude, panelen atzekaldea gozotik pintatua izan bada ere.

Erretaula neoklasikoaren alderdi bietan barroko estilozko oihal pintatuak daude, goikaldeko biak gerezotiko irudien atzekaldetik.

Angiozarko lurraldeak baditu bere barne hauzo bereziak, etxalde ederrez hornituak. Azken urte hoietan beheraka datoz, familiak hirietara joanala. Baina oraindik nortasun handia erakusten dute hauzo hauek, batez ere Marindano, Partegoitia eta Zabaleta-mendik.

Marindanon dago Elizamendi. Bertako Andra Mariaren irudia, XVI. mendearen hasierakoa bada ere, gotikoaren azken parteko estilozkoa da, flamendar eskolako. Baina badira pare bat irudi, San Roke eta San Juan Bataiatzailea, herri arte eskolakoak.

Partegoitiako San Bizente elizan Andra Mari katalogatu gabe bat dago, XVI. mendearen azken partekoa, polikromatua. Baita ere, hauzo hontan dago Arregi-torrea, Gipuzkoako probintzian interesdun monumentoetan sartzea merezi duena.

Zabaleta mendiko ermita, San Bartolome da. Gotiko bukaerako leiho polit bat du, bere uzta konopial hoietakoaz. Eta handik ez hain urruti, Lamarain baserria, gotiko arkitekturaz egina.

Arte balio horiek erakusten digute Angiozarren aspaldiko ekonomia aberastasuna, zeren baliorik handienak XV eta XVI. mendeetan aurkitzeaz aski argi bait dago nekazaritzaren arorik onena ezagutu zuela, gure probintzia honi dagokion mailan.

Como di a conocer en la monografía "Elgueta, con Anguiozar y Ubera", publicada el pasado año, la parroquia de San Miguel Arcángel de Anguiozar es un templo renacentista sin catalogar como tal estilo artístico. En él destacan su hermosa nave con la estructura de su bóveda enteramente de estilo plateresco, la imagen del santo titular, en el retablo mayor que es de estilo neoclásico, y sobre todo la portada.

Esta portada de piedra sillar, con dos cuerpos entre columnas balaustradas por ambos lados, coronados por dos medallones y con una hornacina con la imagen de San Miguel Arcángel, es la puerta plateresca más bonita de Guipúzcoa después de la de la Universidad de Oñate. Contiene representaciones bíblicas, con símbolos del Viejo y Nuevo Testamento. En el arco, tres cabezas de profetas tocados con turbantes, y en torno a cada una de ellas campean rollos de pergamino. Sobre dichos profetas, aprovechando los ángulos superiores, motivos simbólicos de la Pasión. A izquierda y derecha, entre dos columnas y formando dos

cuerpos, hay cuatro hornacinas; las hornacinas de los cuerpos superiores están ocupadas por los evangelistas San Juan y San Lucas, pero las hornacinas inferiores están vacías, faltando en las mismas las imágenes de San Marcos y San Mateo, y las peanas se han ahuecado posteriormente para provechar de aguabenditeras. En los medallones aludidos, de la parte superior, como remate, figuran las cabezas de San Pedro y San Pablo en altorrelieve. La primera noticia escrita del templo se remonta al año 1562.

En el mismo Anguiozar existen otras muestras renacentistas de considerable valor artístico. El sagrario romanista de la misma parroquia, las imágenes que se conservan en el Santuario de Nuestra Señora de Elizamendi en el barrio de Marindano, más la imagen de Andra Mari de la ermita San Vicente Mártir del barrio de Partegoitia. También es digna de mencionar la casa torre Arregia o Arregi-torrea, que no figura entre las casas-torre en el catálogo de monumentos de interés provincial.

1976-IX-27.

GIPUZKOAKO ARTE BALIOAK NORA EZEAN

Gipuzkoa, egia esan, ez da monumento handiak dituen, baina bai arte ugaritasuna duena eta arte herrikoi berezia duena.

Aberastasunik gehien eleizetan dugu, zer esanik ere ez. Gaur, eleizak berritzeari emanak dira herri askotan, eta, berritzeakin, gehienetan kontu gutxi izaten dute lehendik ziren baliozko gauzak aprobetxatzeaz. Aldareak ez-ezik, erretaulak, imajinak eta pinturak baztertzen dira, lehenago edo geroago aldenduaz betiko galduko direnak.

Kontu honetan, uste dut, ordua dala diozesis bakoitzak bere museoa egiteko. Duguna galzorian jarri baino lehen, zer nora eroan ahal izateko tokia. Nafarroak, bere probintziarena ederki bildu du, Santanderrek oraintsu Santilla de Mar-en bildu duen bezala, eta Bizkaian, Apellanizen zuzendaritzapean, hasi berri dira. Gipuzkoan noiz?

Eleiza konponketak berez dakar bertako artearen gauza asko zokoratzea eta galzorian uztea, baztertuko direnei aurrez destino egoki bat ematen ez bazaie. Behar beharrezkoa dugu gauzak nora bildu edukitzea.

J. San Martín, *Elgueta, con Anguiozar y Uhera*. San Sebastián, 1975.

Zoritxarrez, gainera, Bizkaiak, Javier de Ybarra-ren *Catálogo de Monumentos de Vizcaya* bat du. Gipuzkoan, nik dakidanez, oraindik inbentario txiki bat ere ez da, ez gordetzeko, ez ikusteko eta ez estudiatzeko.

Gure historiak hitz asko egin da, baita mendeetako ekonomiari buruz ere, baina inor ez da konturatu XV eta XVIgarren mendeetako aberastasuna arteak garbi asko adierazten digula. XIVgarrenaren azken aldetik goraka joan zen, XVgarrenean agertzen zaizkigu arkitektura aldetik lehen monumentu handiak, eta XVIgarreneko aberastasuna ugari nabari da. Esan Beharra dut, Errenazimenduko parte hau María Asunción Arrazolaren *El Renacimiento en Guipúzcoa* hiru liburuetan jaso dugula.

Orduko aberastasuna, Amerikak deskubritu ondorean emengo olazaharrentzat zabaldu zen merkataritzaren emaitzetatikakoa izan zen. Han ez zen burdinarik ezagutzen eta are gutxiago burdinazko tresnarik. Gaztelako erregeak urrea bilatu zuen eta hemengo olagizonak merkataria.

Baina zer gutxi estudiatu den hau. Gure Historiagileak mende horietako ekonomiaren gorakada ikusten zuten, baina horren iturri garbia ez hain garbi. XVIIgarren mendean, Europako beste zenbait tokitatik konpetentzia gogorak sortu zirenean, hemengo ekonomia beherako hasten da.

Gaur, arrazoi askogatik, arte balio hauk zaindu bearra dugu. Kulturari eta historiari zor dizkiogu. Baina zaintze hau, ez da imajina zahartuak, pipiak joak, berritzea, ez. Pipia hil eta zurak sendatzea aski da, zaharturik dauden bezala uzteko, zeren konponketa askoren ondotik batek ez daki egiazko iduria zer den ere.

Galzorian daudenak bildu, esan dugu. Eta, honetarako, beste probintzia askotan egin den bezala, museo bat idekitzea da hoberena. Baina ez hiru-buruan, edo, behinik-behin, ez hiri-buruan bakarrik. Materialak hain ugari ditugunez, ene iduriz, herrialderik herrialde museoak egin ezinik ez dugu. Adibidez, inguru bakoitzeko herrietatik horniturik. Hainbeste torre-zahar usteltzen ditugunak horretarako serbitsu ederrik emango liguteke. Elkarren artean turismo bideak antolatu. Bestalde, arte-kultura gure herrian bizkortzeko, norpere herriko arte balioak hobeto ezagutzeko, estudio gaiak gertatzeko, kanpotiarrei turismo bideak zabaltzeko, eta abar. Baina, batez ere, arte zaharra galzoritik ateratzeko eta gure baileretako ikasleak arte-estiloak testoetatik gaizki ikasi beharrean beren begiez hobeto eta azkarrago ikasi ahal izateko.

Gipuzkoatik irten gabe, erromaniku ate, lehiu, imajina; gotiku eta

errenazimentuko arkitekturak eta erretaulak; taula flamenkoak, Greco, Zurbaran, Goya, Divino Morales, Iriarte ... pinturak; Picart, Antxieta, Araoz, Bengoetxea, Larrea, Gregorio Fernández, Mesa, Imberto ... eskulturak ikusi genezazke.

Bestalde, horniduraz, galduaz badoaz ere, etnografia aldetik, tresna eta gainerako herri-artearen materialak ere asko ditugu.

Zumalakarregi eta Legazpiren (Ormaiztegin eta Zumarragan) etxeak ongi daude, baina beste asko gertatu ahal genezazke, hobeto hornituak eta zabalkunde gehiagorekin. Guziak lehenaren gordegarri eta gerokoen jakingarri.

Ante el riesgo de perder irremediabilmente muchas obras de arte, se aconseja el ejemplo a seguir de los museos de Navarra y Santander (Pamplona y Santillana del Mar) recientemente. Por una cueta módica para su manutención, nos proporcionarían, en la práctica, interés turístico, ayudar a los habitantes de la provincia a una elevación de la cultura artística a través de los valores de su propio suelo; al mismo tiempo se conservará un patrimonio de la provincia, que les pertenece a generaciones venideras tanto como a nosotros.

De muchas iglesias restauradas, imágenes, pinturas, sagrarios y retablos, van a parar a los trasteros y de aquí a la desaparición. Es necesario, por no decir muy preciso y urgente, dar a estos materiales de arte un destino seguro, y para esto nada mejor que valerse de las casatorres (algunas abandonadas y con necesidad de restaurar) distribuidas por las cuencas o valles y centrar materiales para completar e incrementar museos en las mismas.

La conservación facilitaría estudios, incluso del aspecto económico del país, que aún están por hacer con ayuda de las riquezas artísticas de cada época. Por ejemplo, dan base, para pensar y precisar hasta cierta medida sobre la comercialización de los productos manufacturados del hierro a raíz del descubrimiento de América, a finales del siglo XV y a lo largo de todo el XVI que produce los grandes monumentos y los artísticos retablos en toda la geografía guipuzcoana.

Estos museos, además de las piezas de arte clásico, se podían dotar con materiales de arte popular y de otros valores del campo de la etnografía en general, que de día en día son más escasos.

1972-VIII-28.

“50 AÑOS DE PINTURA VASCA”

(1885-1935)

Erakusketa zoragarri hau ongi goratu zuen J. Intxaustik otsailaren bateko “Hoja del Lunes”-eko euskarazko orrian, baina hala ere neronek egin dudan bizitatiek atera ditudan gogoetak laburki emango ditut.

Erakusketa ikusgarria benetan “50 Años de Pintura Vasca” dalakoa, Donostiako San Telmon jarri digutena. Urte askotan hainbeste eztabaida sortu zuen “euskal eskola”ren ageri ederra benetan. Baina eskola berezi baten ageri zehatza ote?

San Telmon bildu dituzte mende honen lehen parteko euskal pintoreen lanak, erakusketaren izenburuak dion bezala. Hala ere, ene ustez, garai berekoak izateak ez du esan nahi eskola berekoak zirenik. Honetarako barne-gogozko kezka berdintsua behar da, eta honetatik sortzen den elkarrekiko ekintzak kideko oinharri batzutatik jakineko helburuetarantz eramanez lan egiteak egiten du eskola berezi bat.

Eskola hori bazen, dudarik gabe, gai eta estetika jakin batzuen kezka araberez. Bere aztertzaile eta kritikoak ere bazituen, Juan de la Encina nagusi zelarik. Eskola horrek inguratzen zuen ardatzean maixurik berezienak, lehen aldiko Regoyos eta Guiard alde batera utzirik, Arteta, Etxebarria, R. Arrue, Iturrino, Tellaetxe, eta besteren batek girotzen zuen inguru berezia.

Hoiekin batean, zerbait gazteago ziren J. Olasagasti eta J. Aranoa, San Telmon hutsune nabarmena agertzen dutenak (hala ere, salgai jarri duten katalogoan arkitzen dira behinipehin, hain ongi errepresentatuak ez badaude ere). Vázquez Díaz bera ere ez zen gaizki etorriko erakusketa horretara, zeren hura ere giro honek kutsatu zuenez, geroago bere gisarako geometriazko joeraz pintura planuzko eraz erabiltzeaz hartu zuen berezitasuna eta ospea, noski.

Mendearen lehen partetik Bilbon girotu zen eskolak bere frutu onurakorrak eman zituen. Postinpresionismoan oinharriturik ere, ondorerako giro berezi bat sortu zuen Euskal Herrian. Gaur, oraindik ere, gure plastikaren estetikan itsatsia duguna.

Eta euskal arte honetaz jardutzean ez dut aipatu nahi euskal gaiak soilik pintatzen zituztenak bakarrik, ez; baizik estiluzko joeretan kidesan zaindu zituztenak bereziki, era hortako pinturagintzan saiatu zirenak. Hain zuzen, eskola honek, Arteta buru zelarik, etnografia gaiak atzean utzi zituen sozial gaitan gehiago sartzeko. Zeren, San Telmoko erakusketa ikusita, argi dago bi zatitan banantzen zirela: inpresionismoaren ondorenez jabeturik pintatu zutenak, eta hortik

aparteko era modernista edo klasiku zaharren bideak jarraitzen zituztenak. Azken hauen arteko, Maeztu, A. Arrue, Zuloaga, Salaberria eta abar. Hauk nonbait ez zuten inoiz konprenitu mugimendu berriaren sorketazko grina.

Eskola berriak argi berria eta teknika berezia nabari ditu; maixu nagusiak, Etxebarria bere kolorez eta lehen psikologiku erretratu gintzan, eta Arteta bere gai indartsuen bidez konposizioz eta lerroz ondo horniturik, eta batez ere argien alde-contrak, alternantziak, Puvís de Chabannes eta Cézanne-ren oroitzak dakartzki. Joera hauek hain bizi erabiltzeaz du Artetak bere nortasun handia. Dohain hauegatik, A. Valverde zenak oso ongi zion: "Arteta dugu gure eskolaren habe sendoena".

Artetak eta Etxebarriak, Regoyos-engandik eta Paris-tik har zituzten beren erroak gure herrian ondo sustraitu zituzten.

Artea maite duenak, eta euskal eskola zer zen jakin nahi duenak, badiu zer ikusi, zer pentsa eta zer dastatu erakusketa bikain honetan.

En el Museo donostiarra de San Telmo se nos ha brindado la oportunidad de poder contemplar la hermosa exposición de "*50 Años de Pintura Vasca*". En la misma se presenta una muestra general en donde entra también la tan discutida "escuela vasca de pintura".

Dicha escuela representa una manifestación de toma de conciencia para la realización en común dentro de unas directrices basadas en el post-impresionismo importado de París. Conscientes de ello laboraron hacia rutas inéditas del creacionismo. En esta escuela no deberían integrar todos los que han pintado en una misma época, sino los que tomaron ese concienciamiento creacionista, estética y temática, a partir desde un punto determinado. El eje principal, el más representativo, arranca desde Regoyos y Guiard y es consolidado por Arteta, Echevarría, R. Arrue, Iturrino, Tellaeché y otros. Se observa la ausencia de J. Olasagasti y J. Aranoa que, aunque figuren en el catálogo, no están bien representados y deberían figurar entre los que formaban el núcleo de la citada escuela.

Y la escuela no se caracteriza por pintar temas del país, sino por una manera de pintar. Esta escuela fue, precisamente, encabezada por Arteta, quien dejó atrás los temas etnográficos para introducirse en temas sociales.

Por esto, en la exposición deberemos distinguir las dos tendencias que se distancian entre sí: los que parten del impresionismo hacia nuevas creaciones y los que hicieron o no sus pinitos en el impresionismo pero que quedaron estancados en el modernismo y los que nunca salieron de la pintura clásica. Entre éstos tenemos a A. Arrue, Maeztu, Zubiaurre, Zuloaga, Salaverria, etc.

A la nueva escuela le distingue su afán de renovación con las nuevas luces y nuevas técnicas, que se interpretan claramente en los principales maestros: luces y efectos cromáticos de Regoyos; los extraordinarios valores cromáticos y estudios psicológicos en los retratos de Echeverría; y la composición lineal, con la utilización de la pintura en bloque y las alternancias de luces en Arteta, que en cierto modo recuerdan a Puvis de Chabannes y a Cézanne. Bien acertó A. Valverde al decir que Arteta era el pilar más robusto de la llamada escuela vasca de pintura.

Los aficionados a las Artes recibirán nociones de lo que consistía la escuela vasca que floreció en la primera mitad de nuestro siglo. En esta interesante exposición hay mucho para ver y pensar.

1972-11-7.

EGUNGO ARTISTEN AGIRIA

Maiz salatu dugu egungo artisteri falta zaien begiramena eta laguntza. Aurretiko artikuluan ere San Telmoko museoak hontaz duen hutsunea aipatu genuen. Herri guzietako aristokraziak, kapitalistak, konstruktoreak, dirudunak eta instituzioak ahalegindu dira beren artisteri laguntzen, beren edergintza beren etxeetan ez ezik hirietan herriari begira jarriaz. Garaian garaiko artistak ekintza berria eskaintzen du, sorketa berri baten bidez giro berria bultzarazten duena. Baina gaur, ez gure aristokraziak eta ez gure instituzioak, ez dute holako egarririk eta gure herriari bere kulturaren desarrolloan ez zaio laguntzen behar duen bezala.

Hala ere, zorionez, den denak ez daude ahaztuta. Lankide Aurrezkiak Mondragoeko Olandion egin dituen ofizina berrietan gogoan izan dute egungo artisten lana. Lankide Aurrezkiak Olandion etxe moderno hau egin zuanean, bertako zuzendaritzako batzuk konturatu ziren etxe hutsak beste gabe zelako hoztasuna zuen eta nonbait A. Kallejari bururatu zitzaion herrian sorketazko edergintzan ari zirenen lanen agerpenekin horniturik bete zezakeela etxeak barnetik behar zuen

gogozko zerbait hori eta artistarik berezienak deitu zituzten. Orain, beren obrak, hor daude. Nik dakidanik, egungo artisten agerpen bakarra izanen da publikoari begira. Agerpen bakarra, taldean esan nahi dut. Eta hain zuzen ere, taldean agertze horrek ematen dio bere indar berezia. Elkar girotzen bai dute.

Mundu guzian entzute handia hartu duten artistok behar zuten olako erakustoki bateratu bat, toki berean bildurik. Honako hauen lanak osatzen dute erakusketa: J. Oteitza, N. Basterretxea, A. Ibarrola, R. Mendiburu, J. A. Sistiaga, R. Ruiz Balerdi, V. Larrea, J. R. Carrera, K. Ortiz de Elgea eta J. L. Zumetak. 1966an Gaur zeritzan talde bereziak egin zuen agiriaren deiari jaramon egin zion lehen belaunaldi hartakoak dira. Eduardo Txillidaren hutsune nabarmena ageri da eta Lankide Aurrezkoa ahalegindu behar litzake hutsune hau betetzen. Holakorik egingo balu, erakusketa hau munduan bakarra eta hoberena litzake, gure herkide eta gizaldiko artistenik.

Atari aurrekaldean Jurgi Oteitzaren eskultura handi bat, karaitzezko hiru gorputz batean, Malevich modulo irekiz egina; Harri ernai zaintzailea da. Hogeigarren mendeko menhir baten gisa zero aldera zutitzen delarik, zaintzailearen sinboluz egina. Malevich moduluen inguruan egin zituen saiaretako bat da, eskala handira eramana. Etxaurrean espazioara forma berri bat irekitzen du, sortzailearen gogozko hala beharrez. Gero etxe barnean ikusiko ditugun eskultura lanen egileen maisu izan zen Oteitza (eskultoreena ez ezik, pintoreena ere bai neurri handi batean), besteok sortzailetarako eraginez kutsatu zituelako. Honegatik, gure herriko artista mugimendu berriaren maisu eta aita izan da.

Barnean, eskilarak igo ta beste gabe, Remijio Mendibururen Ukubil-mailua deritzan eskultura dugu lehen lehenik. Haritz zurarekin egina, bere barne loturetatik espaziora irekiaz. Euskal arkitekturaren zura-tekniketan oinarriturik egina da, bere indar berezia adiaraziz.

Aurrekaldean Jose Luis Zumetaren burutapenezko lan bat. Tokiz beharturik egina dela dirudi eta ez du artistaren maila betetzen. Uko ezinezko orjinaltasuna du eta dituen kolore zatietan antz ematen zaio usurbildarrak berekiko dituen kromatikari.

Sarreraren ezkeraldera Jose Ramon Karreraren eskultura bikain bat, bere hoberenetako bat noski. Gizonaren azka deritza. Fundizio zatiz hornitua da, estruktura tentzioen adigarritz egina. Barnetik kanpora begira, argiaren islaz, oso efekto polita egiten du.

Atzekaldera Bizente Larrearen brontzez funditutako eskultura espazial hoietako bat, nukleo baten azaletik kanpokaldera irekiaz sortzen

dena. Egile honegandik ezagutzen ditugun lanetatik hoberenetako bat da.

Alde bereko horman Jose Antonio Sistiagaren oihial handi bat, Ifar-mendebal izenekoa, zuriaren gainean kolore urkinzkak lerroz eta marraz mugimendu espazialez eginak. Nortasun handiko lana da.

Bertatik laster, beste horman, Agustin Ibarrolaren oihial handi bat, Siderurgia langintzaz. Egileak, hemen, presondegietakoa amets larriak oroitzen dituela dirudi, zeren lehen espetxe haietaz egin zituen barroteen lerroak, goitik behera eta ezkerretik eskubira, langileek preso hartzen dituen lantegien antzera. Lana bera, oso betea da baina behar bada ez egile honen mailakoa. Hobeak egin izan ditu.

Aurreraxeago Karmelo Ortiz de Elgearen oihala, ez hain handia. Hau ere, beste oihalak bezala, orio-pinturaz egina. Gainerakoak astraktoak dira, baina hemen irudiak ere nabari dira. Estrukturalista eraz egina, kromatika oso aberatsa eta behar dituen bolumenen ekilibrioak ondo zaindurik.

Bigarren eskilarak igota, beste zola batean, Rafael Ruiz Balerdiren oihala. Ez da maiz egiten dituen bizeral horietakoa, baina bai bertatik hurbil dabilen estruktura gisakoa. Mintzez estrukturatua esango genduke. Tinta morez oso aberats apaindua. Gustagarria benetan.

Azkenik, goiko gela honen erdian, Nestor Bazterretxearen brontzeko eskuldura eder bat, Eate deritzana. Lehenago zurean egina nonbait eta gero brontzez funditua. Espaziala izatez, baina aparteko anitz planuzko erreliebez, ardura handiz landua. Lan bikaina benetan.

Gaur egungo museo paregabea dugu lankide Aurrezkiaren sarrerako parte hau. Beste inon ez dugu hemengo aukerarik, bat batean gure herriak eman dituen artistarik hoberenetakoak beren lanak erakusten dituztena.

Herri batek plastika artez munduari ematen dion erantzuna da, gure gizaldiaren girotik sortua, batzuk arte zaharretan oinarriturik eta beste batzuk bat-batean beren gogotik sortua. Herri baten balioa adiarazten dute, beren gogoetaren aldetik begiraturik. Nora baino norabaiteko aurrerabidean abiatzen duena. Eta hor daude guzion gogoari nolabaiteko bultzara eman nahirik, lokartutako giroa iratzartu nahirik.

Txalogarria benetan Lankide Aurrezkiak egin duena. Baina gainerako gure instituzioak nora begira daude?

La única exposición permanente de las muestras de los artistas más representativos de la nueva generación del país es la que sirve de

decoración a la entrada y el vestíbulo de las oficinas centrales de la Caja Laboral Popular en la loma de Olandiano en Mondragón.

Digo los más representativos, por lo menos cuanto a una nueva visión de las artes plásticas. Se trata de una muestra de los artistas que respondieron con asociarse a aquel manifiesto del Grupo Gaur en 1966, valorando más el creacionismo que la rutina académica.

El conjunto artístico lo componen las obras escultóricas de J. de Oteiza, N. de Basterrechea, R. Mendiburu, V. Larrea, J. R. Carrera y J. L. Zumeta; más las obras pictóricas de A. Ibarrola, J. A. Sistiaga, R. Ruiz Balerdi y C. Ortiz de Elguea.

El edificio que en sí es muy moderno, queda aún más valorado con este conjunto que constituye la presencia de nuestros artistas actuales.

Observamos la ausencia de la obra de E. Chillida. Vacío éste que esperamos sabrán subsanar los que han sido capaces de comprender en su conjunto la valía de este movimiento contemporáneo, el más importante del país, cuya fama traspasa las fronteras.

Otras instituciones deberían seguir la pauta marcada por la Caja Laboral Popular en su afán de valorar el arte creativo de nuestro propio pueblo.

1976-VII-12.